

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Pszichológia Doktori Iskola
Elméleti Pszichoanalízis Doktori Program

Bethlenfalvy Gabriella

MAGYAR JUNG

**C. G. JUNG SZAKMAI RECEPCIÓJA MAGYARORSZÁGON
1906 ÉS 1948 KÖZÖTT**

Doktori értekezés tézisei

Témavezető

Prof. Dr. Szummer Csaba

2022

Budapest

Tartalom

Bevezetés – Problémafelvetés, előzetes kutatások, módszertani megfontolások.....	3
1. Ferenczi Jung-recepciója	7
Jung és a Ferenczi-kör tagjai	10
3. Jung fogadtatása a hazai adleriánus és stekeliánus körökben	11
4. Jung megjelenése a szaklapokban.....	11
A pszichiátriai szaklapok.....	11
Az akadémikus pszichológia és a pedagógia orgánumai.....	13
Jung és a hazai reformpedagógia.....	14
5. Jung recepciója egyházi körökben.....	15
6. A Jacobi-Kerényi-Szondi kör	16
„Itt divatot csinállok Magából” - Jacobi Jolán szerepe Jung hazai térnyerésében	16
A Szondi-Kerényi kapcsolat.....	18
A Kerényi-Jung kapcsolat	19
Szondi kapcsolata C. G. Junggal és szellemi körével.....	27
Konklúziók.....	30
A Tézisekben felhasznált irodalom	35
A disszertáció témájában megjelent hazai és nemzetközi publikációk:.....	38
A disszertáció témájában elhangzott hazai és nemzetközi konferencia-előadások:.....	39

Bevezetés – Problémafelvetés, előzetes kutatások, módszertani szempontok

Jung hazai recepciója a pszichológia történetének feltáratlan területe. Az a két tanulmány, mely a csekély számú áttekintés közül a források felvonultatására és értelmezésére is súlyt helyezett, azt mutatja, hogy Jung hazai térnyerésének alakulása aligha írható le egy-egy szempont kiragadásával. Harmat (1994) a pszichoanalízis magyarországi történetéről írott monográfiájában úgy vélekedik, hogy Jung azért nem vált népszerűvé a pszichoanalízis iránt érdeklődők körében, mert a misztikára való hajlam hiányzott az itthoniakból. A másik forrás, Hárs (2019) tanulmánya a Harmaténál lényegesen jobban dokumentált. Hárs rámutatott, Harmat textuálisan nem alátámasztott konklúziója még jóindulattal is csupán *naiv leegyszerűsítésnek* tekinthető. Úgy vélem, hogy Harmat magyarázata a Jung-recepció egyik egészen Freudig visszanyúló naturalista-materialista retorikára építő vonulatához kapcsolódik, melynek egyik eredeti célja Jung tudományos hitelének megkérdőjelezése volt.

Hárs (2019) írása, mely az első és egyetlen kritikai-elemző tanulmány témánkkal kapcsolatban, az 1945 előtti hazai Jung-recepciót vizsgálja egyes „progresszív” folyóiratok (*Nyugat, Huszadik Század, Századunk, Korunk*) és korabeli lexikon szócikkek alapján. Megállapítása, miszerint Jung irányzata korántsem vált olyan népszerűvé, mint a freudi pszichoanalízis, aligha kétségbevonható. Erre adott magyarázata azonban, hogy tudniillik a freudi, adleri és stekeli társaság mellett „Jungnak egészen egyszerűen nem maradt hely a korabeli magyar pszichoanalízisben” (uo., 39.), némileg elhamarkodottnak és leegyszerűsítőnek tűnik. Anélkül, hogy kétségbe vonnánk a „piaci” szempontok érvényességét, nem valószínű, hogy a hazai állapotok ennyire eltértek volna más európai régióétól, ahol Jung irányzata jelentős hatást gyakorolt, sőt, a háborút megelőzően Angliában például Jung népszerűsége megelőzte Freudét (vö. Kirsch, 2000; Shamdasani, 2012). Hogy Jung „embernézete” iránt itthon is lehetett volna nagyobb szakmai érdeklődés, azt egyértelműen bizonyítja, hogy amint arra a politikai enyhülés miatt erre lehetőség nyílt, a Pszichiátriai Társaság munkacsoportjaként az elsők között alakult meg a *Komplex-pszichoterápiás Munkacsoport* 1980-ban, miközben - szemben más pszichoanalitikus gyökerű irányzattal – a jungi pszichológia nem rendelkezett a háború előtt itthoni egyesülettel. Ez a fejlemény még akkor is elgondolkoztató, ha figyelembe vesszük azt a sajátos történelmi miliót, melyben a Jung pszichológiája iránti érdeklődés a politikai ellenzék egyes ellenkulturális köreiben mintegy divat volt. Érdekesebb Hárs egy ide kapcsolódó másik felvetése, miszerint „Jung igenis benne volt a(z) – értelmiségi – köztudatban, és/de – föltehetően tudatosan – félretolták” (uo., 44.). Pontosan kik? – kérdezhetnénk. A pszichoanalitikusok és szimpatizánsaik? A „haladó” (baloldali) körök?

Egy másik nyitva maradt kérdés, vajon miként lehetséges, hogy a korábban leírt helyzettel szemben a lexikonok megbízhatóan és sok esetben bőségesen közölnek Jung-ra vonatkozó szócikkeket. Hárs meg is állapítja, hogy érthetetlen, miként szerepelhet Jung olyan gyakran a Pedagógiai Lexikonban, „ismerve helyét és értékelését a magyar szakmai és közgondolkodásban”, nem szólva arról, hogy a témával sem igen foglalkozott (uo., 45.). Végül arra a megoldásra jut, hogy ebben a katolikus kör jellemző megítélése tükröződhet, tekintve, hogy Várkonyi Hildebrand, a szócikkek többségének szerzője, annak prominens tagja volt. A tényekhez azonban hozzátartozik, hogy Jung bizony foglalkozott a pedagógia témájával, a 20-as évek közepétől rendszeres előadója volt a reformpedagógiai konferenciáknak és előadásai egy része írásban is megjelent. Igen valószínű, hogy a konferenciákon fűződő személyes kapcsolatok alapozták meg, hogy a reformpedagógia úttörői Jungot hivatkozási alapul vették, és általában inspirációs forrásként tekintettek rá (erről részletesebben ld. a „Pedagógiai lapok” fejezetben). Itt tulajdonképpen eljutottunk a „személyes elemhez”, azaz a személyes kapcsolati hálózatokhoz, melyeknek - mint a későbbiekben láthatjuk - perdöntő szerepe volt Jung recepcióját illetően is. Hárs maga is elégtelennek érezhette helyzetértékelését, mert később Harmat hasonló értékelésére utalva megállapítja: „Maradt azonban még hely Jung számára Magyarországon, és nem is az utolsó sorokban. Harmat teljes joggal írta, hogy 'Jung és a magyar kultúra kapcsolatának [...] messzemenően feltáratlan problémaköre' feladatként tornyosul elénk. (Hárs, 2019, 44.)”. A „nem utolsó sorok” alatt ugyanis olyan jelentős szereplők értendőek, mint Kerényi Károly, Szerb Antal, Hamvas Béla, Weöres Sándor, József Attila, Kosztolányi, Kodolányi, Radnóti, Füst és Karinthyék (uo.).

Harmat és Hárs megállapításának, miszerint Jung hatása nálunk végsősoron elenyésző volt, ellentmond az a jelentős erőfeszítés is, amit az 1948-as politikai fordulatot követően a kommunista propaganda kifejtett, többek között Jung irányzatának diszkvalifikálására. Szilágyi (1957) - ugyan ideológiailag motivált, de színvonalas és részletes - kritikájának szükségességét azzal indokolja, hogy Jung nagy hatást gyakorolt a korabeli értelmiségi körökre. Petz Ádám (1947) hasonló okból írja meg egyházi szempontú kritikáját Jacobi Jolán Jung pszichológiáját bemutató könyvéről.

Néhány további reprezentatív példát is említsünk még. A háborút követően Jung könyvei kiadásának jogáért már versengenek a kiadók. Jacobi 1940-ben már örömmel újságolta Jungnak: „A könyvkereskedőm, aki kifejezett rajongója Önnek, ma büszkén mondta el nekem, hogy nem telik el olyan nap, hogy ne adna el legalább egy Jung-kötetet. A 'Pszichológiai típusok' új kiadását

a terjedelme ellenére úgy viszik, mint a cukrot!”¹ A Bibliotheca Kiadó, mely Jung *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába* kötetét 1948-ban megjelentette, szeretett volna szerződést kötni az összes művekre, s ez ügyben Jung svájci kiadóját, a Raschert, meg is kereste². Egyidőben az ABC kiadó is érdeklődött Jung munkái iránt. Ügyvezetője, Brelich Máriaó, Kerényit kéri meg, hogy közvetítsen Jung felé (Kerényi és Brelich, 2020). A jó üzleti érzéssel megáldott Völgyesi Ferenc, aki Jungot konferenciákról személyesen is ismerte, még korábban próbálja rábeszélni – sikertelenül –, hogy bízta meg könyvei magyarországi kiadásával³. Schöpflin Gyula, a Magyar Rádió akkori programigazgatója 1947-ben levelet írt Junghoz, melyben felkéri, hogy Török Sándor író sorozatában nyilatkozzon a magyar rádióhallgatóknak. Mint levelében írta: „A Magyar Rádió egy kérdéssel fordul a kulturális világ szellemi vezetőihez, hogy megtudakolja véleményüket. A következő okból: szeretnénk hozzájárulni valamelyest a fogalmak tisztázásához. Amennyire erőnkől telik, szándékunkban áll kivenni részünket abból a munkából, amelyet a világ nagy népei teljesítenek, hogy az általános szellemi káoszról tiszta fogalmakra jussanak. [...] Török Sándor szeretné valamelyest megvilágítani az emberiség nagy kérdéseit. És mi, a Magyar Rádió, ilyen módon a mikrofonon keresztül szeretnénk szolgálni az igaz utat, a szellemi közeledést, a tisztaságot, a fogalmak alapvető tisztázását, végső soron tehát a *békét*”.⁴ A háború idején még egyetemista, később a pszichoterápia iránt érdeklődő szakmabeliekkel készített interjúk arról tanúskodnak, hogy Jung neve a művelt nagyközönség előtt ismert volt, sőt, Jungot egyszerűen illett ismerni és olvasni. Végül arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy az átmenet éve alatt Jung – Freud, Adler és Stekel mellett - az orvosi egyetemen tantárgy volt, mégpedig szakmai konszenzus alapján.

Harmat és Hárs fentebb tárgyalt írásainak, számos értékük mellett, meglátásom szerint metodológiai hiányosságai vannak. A vizsgált források köre egyrészt nem elég tág, másrészt pedig elsikkad az a tény, hogy Jung munkásságának *egymástól elkülönülő* vonulatai vannak (pl. az akadémikus szakágak fősodrához is kapcsolódó tudomány; a filozófiai-kultúra-kritikai gondolati rendszer; a pszichoterápiás eljárás), s ezek a vonulatok különböző változók által meghatározott,

¹ Jacobi levele Jungnak, 1940. november 18., Jung Archívum, Eidgenössische Technische Hochschule Zürich (a továbbiakban ETH).

² Ld. Jacobi levele Kerényinek, 1943. július 26., Kerényi Archívum, Deutsches Literaturarchiv Marbach (a továbbiakban DLA).

³ Völgyesi valószínűleg 1937-ben, a Pszichoterápiás Orvosi Társaság (General Medical Society for Psychotherapy) Koppenhágában rendezett kongresszusán ismerkedett meg Junggal. Szintén találkoztak 1938-ban, az oxfordi kongresszuson, melyről a *Magyarország* (A lámpalázzról tartott előadást..., 1938) is hírt adott. Az ETH Jung Archívumában található levelezésük 1938 és 1946 közé datálódik. Az 1943-as levélváltásukból kiderül, hogy Völgyesi szeretné megkapni Jung könyveinek kiadási jogát, emellett Mátrai Lászlóval egyeztetve meghívja, hogy előadást tartson a budapesti egyetem filozófiai és pszichológiai intézetében. Jung mindkét javaslatról udvariasan elzárkózik a háborús helyzetre való tekintettel. Vö. Völgyesi levele Junghoz, 1943. 11. 25., és Jung levele Völgyesinek, 1944. 1. 24., ETH.

⁴ Schöpflin Gyula levele Junghoz, 1947. november 29., ETH.

egymástól eltérő hatástörténeti fejlődést mutatnak. Egy lényeges, és nem reprezentált szempont a Jung-recepció időbeli változása is. A korabeli sajtót áttekintve ugyanis egyértelmű, hogy jelentős fordulat állt be Jung hazai recepciójában a 30-as évek végén.

Jung munkássága ezt megelőzően is többekre inspirálóan hatott, neve a művelt nagyközönség előtt ismeretes volt, s néhány tőle származó fogalom beszüremlett a közbeszédbe is, mindazonáltal terápiás irányzata nem tudott meggyökeresedni. Jacobi Jolán színrelépése azonban Jung terápiás alkalmazása szempontjából lényeges változást hozott. Jacobi, aki már az 1920-as évek végén érdeklődni kezdett Jung munkássága iránt, majd a zsidóüldözés elől menekülve 1938-ban Jung segítségével Zürichben telepedett le, 1938-at követő pesti látogatásai során elsőkézből közvetítette hazánkban Jung nézeteit. Ennek köszönhető, hogy a korabeli szellemi élet olyan meghatározó képviselői kezdtek érdeklődni az analitikus pszichológia iránt, mint Szondi Lipót, a klasszika-filológus Kerényi Károly vagy a budapesti egyetem Lélektani Intézetének vezetője, Harkai Schiller Pál. Mint látni fogjuk, ez a változás - a 40-es évek viszonyaiból is adódóan - jellemzően informális-félinformális szakmai és baráti közegekben zajlott. Emiatt a korabeli publikációkban ennek a fordulatnak viszonylag kevés nyoma maradt. A személyes hagyatékokban fennmaradt források bevonásával azonban a történet főbb vonalaiban rekonstruálható. Az értekezés egyik célkitűzése éppen ez.

Kutatásomban kitüntetett szerepet kapott olyan levéltári anyagok és más elsődleges források feltárása és történeti-kritikai elemzése, melyek eddig elkerülték a kutatók figyelmét, ugyanakkor elengedhetetlenek a Jung-recepció pontosabb rekonstruálásához. Ez irányú kutatásom váratlan hozadékkal járt. Lehetőségem nyílt Szondi Lipót korábban elveszettnek hitt személyes hagyatékának feltárására. Ez a hagyaték a zürichi Szondi Intézetben, széfbe elzárva és teljesen elfeledve fennmaradt. A disszertációban hivatkozott, eddig ismeretlen és/vagy kiadatlan levéltári források közül kiemelkedik továbbá a marbach-i Német Irodalmi Archívumban elhelyezett Kerényi hagyaték és az *Eidgenössische Technische Hochschule Zürich* Jung archívumának anyaga. Az archívumokban fellelt levelezések, visszaemlékezések, naplók és személyes használatra készített jegyzetek mellett kutatásom a korabeli magyar nyelvű publikációkra, mindenekelőtt a recepció változására érzékenyebb szaksajtóra támaszkodott. A fenti források alapján el tudtam különíteni Jung hazai recepciójának főbb irányait.

A disszertáció az 1906-tól 1948-ig terjedő időszakban vizsgálja Jung munkásságának hazai térnyerését, ahol a kezdő dátum Jung első nagyszabású, szakmai elismerést kivívó publikációjához kapcsolódik⁵, míg a befejező év azt a politikai cezúrát jelöli, mely az analitikus

⁵ C. G. Jung (Ed.), *Diagnostische Assoziationsstudien* Vol. I. 1906, Leipzig: Johann Ambrosius Barth.

pszichológia magyarországi sorsa szempontjából is meghatározó volt.

Műfaját tekintve a munka pszichológiatörténetírás, mely során – a téma összetettségéből adódóan is – vegyítettem a pragmatikus (kronológiai), a kvázi esztétörténeti és a kontextuális nézőpontot. Helyenként bevontam a pszichológiai, nevezetesen a pszichobiográfiai vonatkozásokat is. Kutatásom előrehaladtával egyértelművé vált számomra, hogy a személyes és szakmai kapcsolatrendszerek kulcsszerepet játszottak Jung befogadásának alakulásában. Ezért a disszertáció fókuszába e kapcsolati hálózatok kerültek. Az adatok értelmezésénél – a hatástörténeti-tudásszociológiai vonatkozásokat előtérbe helyezve – a hálózat kutatás szempontrendszer megfelelő viszonyítási keretet kínált.

Mint azt a disszertáció címe is jelzi, a dolgozat Jung fogadtatástörténetének legfontosabb epizódjait vázolja fel, miközben számos kutatásra érdemes területre csupán utal. Így például nem tudtam foglalkozni Jungnak az irodalomra és társművészetekre gyakorolt hatásával, csakúgy az orientalisták, továbbá a különféle okkult-ezoterikus csoportok Jung-recepciójával, melyek nyomaira mindazonáltal rábukkantam. Magától értetődik, hogy a vizsgálódást érdemes lesz majd időben is kiterjeszteni. A munkát összességében alap kutatásnak tekintem, mely elrugaszkodási pont lehet további vizsgálódásokhoz. A Jung-recepció kapcsán általam körvonalazott *network*-ök, kulturális mintázatok és összefüggések relevánsak lehetnek más pszichoterápiás irányzatok befogadás-kutatása számára is.

1. Ferenczi Jung-recepciója

Érdeklődésük és tudós-alkatuk hasonlóságát tekintve, Freud köréből vélhetően Jung állt Ferenczihez a legközelebb, de egyúttal ő lett a legjelentősebb rivális is. Kapcsolatukat – és ez Ferenczinek a Rankkal vagy Jonesszal megromlott barátságára is érvényes – beszűkítette az a sajátos közeg, mely nem kedvezett a különálló szövetségeknek (lásd Hogenson, 1983; Bókay, 1991; Rudnytsky, 2011; Hárs, 2018). A kialakult helyzet nem volt független Freud személyiségétől és a részéről kanonizált, a rivalizációt középpontba helyező „ödipális” értelmezési szabályoktól, melyeket a tanítványok többsége elfogadott és alkalmazott az egymásközi viszonyaik leírására.

Ferenczi és Jung története – a fentiekből adódóan is – aligha érthető meg a Freudhoz fűződő viszonyuk szem előtt tartása nélkül. A disszertáció a főszereplők levelezésére, többek között a nagyobbrészt ismeretlen Jung-Ferenczi levelezésre (Narancsik, 2021) támaszkodva rekonstruálja kapcsolatukat.

Freud (1914) *A pszichoanalízis történetében* éles határvonalat húzott disszidens tanítványai és a saját szellemi tulajdonaként védjegyzett irányzat között. Egyúttal kijelölte a kritika irányvonalát és megalapozta annak retorikáját. Ferenczi - aki köztudottan Freuddal tartott Jungnak a Társaságból történt kényszerű távozása idején - nem csupán tartotta magát Freud verdiktjéhez, hanem Jung-kritikáiban annak alakítója és kanonizálója is volt, és kétségkívül ő volt az, aki termékeny publicistaként megalapozta a hazai pszichoanalitikusok Jung-recepcióját.

Jómagam a közreadott Freud-levelezésekben nem találtam olyan szöveghelyet, ahol Jung személye ne elmarasztalóan került volna említésre. Ez Ferenczi Jung-recepciójára is majdhogynem igaz. Míg 1913 előtt gyakran és feltétlen elismeréssel hivatkozik Jungra, azt követően nem pusztán elutasító kritikával illeti munkásságát, hanem a korábban méltatott hozzájárulásainak jelentőségét kisebbítve, sőt, prioritás jogaitól utólagosan megfosztva tárgyalja. Ennél érdekesebb, hogy látható jelei vannak, hogy utolsó éveiben ettől a vonaltól legalábbis távolságot vett. Ámbár a Ferenczi-életműben mindössze két olyan helyet találtam, ahol eltér az említett gyakorlattól, ezek jelentősége aligha alábecsülhető, s még kevésbé tekinthető véletlen egybeesésnek, hogy mindkét alkalom arra az időszakra esett, amikor Ferenczi kísérletet tett bizonyos fokú függetlenedésre Freudtól. 1924-ben a *Thalassához* fűzött, *Álom és coitus* című záradékban az álomban történő felfrissülésről írva hivatkozik Jungnak *A libidó átalakulásai és szimbólumai* című munkájára, arra az írásra, melyről annakidején maga írt elmarasztaló kritikát.⁶ 1929-ben ismét elismeréssel említi meg a nevét, mégpedig szakmai fejlődésében játszott szerepe kapcsán. Az oxfordi 11. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszuson „A pszichoanalitikus technika haladása” címen tartott előadásában felvázolt történeti áttekintés keretében a következő kijelentést tette: „Ez volt a helyzet, amikor én, különösképpen először csak Jung asszociációs kísérletei által ösztönözve, e fiatal tudomány lelkes követője lettem” (Ferenczi, 1930/1997, 73). Ezután Jung asszociációs vizsgálatát is alkalmazva elért első sikeres pszichoanalitikus eseteire tért rá (uo., 74.).

Utólag visszatekintve aligha kétséges e gesztus jelképes értéke, tudván, hogy Ferenczi tisztán látta, hogy előadásában közzétett nézetei a Freuddal való barátsága végét jelenthetik.⁷

⁶ Valójában már sokkal korábban illett volna Jungra hivatkozni, miután a munka *A libidó átalakulásai és szimbólumaira* készített variációnak is tekinthető. Anélkül, hogy itt ennek részleteibe elmerülnénk, számos ott szereplő kulcsmotívum tűnik fel, ugyan más értelmezési keretbe helyezve: a filogenetikus-ontogenetikus szempont összekapcsolása, az anya középpontba helyezése, a korábban kritizált „szimbólum-megfordítás” elve, a víz/hal/újjaszületés szimbolika, a goethei öskép fogalma, hogy csak néhányat említsünk.

⁷ Ferenczi szinte ugyanazokkal a szavakkal indokolta Freudnak „a nagymértékben meggritkult és megkopott” levelezését, mint annak idején Jung tette, amikor a *Wandlungen* rossz fogadtatásától tartva hosszabb ideig nem írt: „Azt hiszem, lényegében a – mégoly jelentős – libidókapcsolataim kerültek átmeneti bevonásra valamilyen belső folyamat céljára. [...] Két ötlet világíthatná meg e dolgok természetét. Kapcsolatom a pszichoanalitikus mozgalommal (és politikával), különösen amióta a laikus analízis kérdése viszonylagos nyugvópontra jutott, mintha kevésbé szoros volna, emiatt érdeklődésem ismét a tisztán tudományos problémák felé fordul. E fordulat egyik

Ebből adódóan, talán nem tekinthető esetlegesnek az sem, hogy az előadás egyes retorikai elemei kísérteties hasonlóságot mutattak Jungnak – a Freuddal való szakításhoz hozzájáruló – 1912-ben tartott amerikai előadássorozata bevezetőjében foglaltakkal, amiről Ferenczi annakidején szintén elutasító kritikát szándékozott írni: az általuk javasolt módosítások évtizedes tapasztalati alapjának kiemelése mellett a freudi nézetekkel való kontinuitás hangsúlyozása, a „reakcionárius” (Ferenczi) vagy a „szakadást” célzó (Jung) szándék visszautasítása, az a nézet, hogy a pszichoanalízis fejlődésének elengedhetetlen feltétele eredményeinek megkérdőjelezhetősége és meghaladása, továbbá az „egyoldalú”, illetve „szó szerinti” értelmezés (Ferenczi) és a hitelvi dogmatizmus (Jung) veszélyeinek felvetése (vö. Jung, 1913/2006, 105-107; Ferenczi, 1930/1997, 71-72., 75-76.).

Mind Jungnak, mind Ferenczinek szüksége volt mások támogatására ahhoz, hogy a sarkára tudjon állni Freuddal szemben.⁸ Míg Ferenczi számára ez a személy Rank, és mindenekelőtt Groddeck, majd az utolsó években főként tanítvány-analizáltjai (különösen Elisabeth Severn) voltak, Jung esetében Theodor Flournoy volt az az atyai barát, akinek a spiritiszta jelenségekről írt alapvető munkájára már a doktori értekezésében is támaszkodott.

Ferenczi csak későn és komoly veszteségek árán volt képes tudományos meggyőződése mellett kiállni, s ezzel az „apával való intimitástól” lemondani. Jungnak ez könnyebben ment, ugyan ő is megfizette az árát. A Freuddal történt szakítás idején kezdődő, mély szorongásokkal kísért identitásválságáról naplói és önéletírása alapján képet alkothatunk (lásd Jung, 2009). Ferenczi utolsó naplóbejegyzései azt engedik sejteni, hogy pontosan tisztában volt a Freud körében lezajlott, és a legtehetségesebb tagokat távozásra kényszerítő események jelentésével. Talán Jung is – s talán leginkább Jung is – gondolt, amikor a „nagyon tehetséges kollégákkal való harc” utólagos hiábavalóságáról írt (Ferenczi, 1996, 214.). Az elkövetkezendők ismeretében még inkább bántóan megkésett végkövetkeztetése – miszerint, ha meg akarja őrizni önmagát (és meg szeretne gyógyulni), el kell szakadnia az „eltípró” apafigurától (uo.) –, közel áll Jungnak a

terméke volt az oxfordi előadás [...]. A másik (tisztán személyes) ötlet az a nyilvánvalóan megrázó benyomás, amelyet az Ön mellékesen tett megjegyzése tett rám, miszerint külső megjelenésem a korai szenilitás jegyeit mutatja. [...] Hallgatagságomhoz bizonyos szorongás is hozzájárul (amely Ön előtt nagyon is ismerős lehet, hiszen Ön hívta fel rá a figyelmemet), nehogy akár csak a legapróbb részletkérdésekben is ellentétbe kerüljek Önnel; ki akarom várni bizonyos elképzeléseim megérlelődését, mielőtt nyilvánosságra hozom őket; kétségekkel küzdök, s akadályoz a gondolat, hogy közleményeimnek szilárd alapokon kell állniuk ahhoz, hogy hatásuk legyen, s ne lehessen könnyű kézzel elutasítani őket” (F/Fer III/2, 1929. nov. 6., 231.). 1912-ben Freud a következőképpen számolt be Ferenczinek Jung válaszáról: „Jung végre írt, s a libidó-munka általi igénybevétellel magyarázta, hogy most nem képes további 'libidó' kibocsátásra. Ugyanilyen röviden válaszoltam tárgyyszerűen, a szerkesztőségi ügyekre koncentrálva, s ez most, további kapcsolatomlás nélkül a levélváltás megszakadásával ér fel” (F/Fer I/2., 1912. jan. 28.; 46.).

⁸ Bizonyos objektivitást kölcsönöz Jung Freudra vonatkozó megállapításainak, hogy azok egybecsengenek Stekel, Rank és Ferenczi utólagos következtetéseivel (lásd Rudnytsky, 2011).

hozzá írt levelében elmondottakhoz: „Egyelőre csak azt nyugtázhatom, hogy nem vagyok képes megtalálni a megfelelő személyes hangot Freuddal anélkül, hogy ne kelljen magam folytonosan elnyomnom. Ez számomra hosszú távon elviselhetetlennek tűnik. Ez olyan posztulátum lenne, amelynek eddig hatalmas és hosszú távon fenntarthatatlan erőfeszítések árán sem tudtam megfelelni. Mások, úgy tűnik, jobban értik ezt.”⁹ (Jung levele Ferenczihez, 1913. jan. 26.)

Jung és a Ferenczi-kör tagjai

Ferenczi és Stein Fülöp mellett Décsi Imre is Jung révén került Freuddal kapcsolatba, aki szintén a Burghölzli Klinikán töltötte gyakorlatát 1909-ben. Jellemző, hogy se Stein, se Décsi nem fordult Jung ellen, ugyan a szakítás idején a Ferenczivel elmérgesedő viszonyuk miatt a pszichoanalitikus csoporttól már eltávolodtak.

Se az ismert magánlevelezésekben, se a korabeli híradásokban nincs arra utalás, hogy a Ferenczi-kör tagjai közül Jungnak mással közelebbi kapcsolata lett volna, habár a konferenciákon néhányukkal, így például Hollós Istvánnal és Róheim Gézával, bizonyosan találkozott. Az elválást követően a hazai analitikusok - ritka kivételtől eltekintve - írásaikban jellemzően nem hivatkoztak Jungra, még akkor sem, amikor ez indokolt lett volna, s ez Ferenczi fiatalabb tanítványaira is igaz. Példa erre Kovács Vilma (1933) *Kiképző analízis és kontroll-analízis* írása, melyben Jung neve még csak szóba sem kerül, pedig annakidején is köztudott volt, hogy a tananalízis gondolata tőle származott (vö. Freud-Ferenczi levelezés). Kivételnek számít Róheim Géza, aki több esetben is pozitívan hivatkozott Jungnak a Freuddal történt szakításhoz vezető *Wandlungen und Symbole der Libido* munkájára (1917, 1918). Róheimre általában is jellemző, hogy hivatkozásaiban a szakmai szempontokat és nem a mozgalmi hovatartozást részesítette előnyben.

Jung esetleges érdemeinek, a pszichoanalitikus elmélethez és gyakorlathoz történt hozzájárulása elhallgatása mellett azonban - a korábban említett Ferenczi-írásokat nem számítva – a kritikus kitételek is jellemzően elmaradnak. Felmerülhet a kérdés, vajon miért szorult vissza a kritikus hang a hazai analitikusok körében. Ez ugyanis nem volt általánosnak mondható, mint arra Jones Freud életrajza az élő példa. Elképzelhető, hogy a Ferenczihez közel álló tanítványok, akik tanúi voltak elszigetelődésének, már kritikusabban tekintettek a mozgalmi ortodoxiára. Ismeretes, hogy Bálint Mihály legalábbis távolságot tartott, Ferenczi amerikai tanítványa, Clara Thompson és köre pedig egyértelműen elhatárolódott a konzervatív pszichoanalitikus vonaltól.

⁹ Jung levele Ferenczihez, 1913. jan. 26., ETH.

3. Jung fogadtatása a hazai adleriánus és stekeliánus körökben; Jung megjelenése a szaklapokban

A pszichoanalitikus szerzőktől eltérően, akik jellemzően alig tettek említést Jungról, az individuálpszichológusok és aktív analitikusok őt továbbra is a pszichoanalitikus panteon meghatározó, később önálló utakra lépett szereplőjeként tartották számon. Ugyan munkássága jelentőségét általánosságban elismerték, azzal – legalábbis a 40-es évek előtt – behatóbban nem foglalkoztak. Ha nem is járultak hozzá Jung életművének jobb megismeréséhez, sőt, gyakran téves vagy hiányos ismertetéseik révén azt inkább gátolták, Jung irányzatát a szakmai köztudatban tartották.

A fent leírt gyakorlattól némileg eltért az individuálpszichológusok pedagógia és reformpedagógia iránt érdeklődő szárnya. Ők Jung munkáival kezdetektől behatóbban foglalkoztak. Így például az egyesület ülésein már az 1928 márciusában és 1929 februárjában Szabóné Zechmeister Ida ismertetést tartott Jung pszichológiájáról, amire – mint a hirdetésben szerepelt – úgy tekintett, mint ami hidat kíván verni az individuálpszichológia felé (Vita-est a Magyar Individuál-Pszichológiai Egyesületben, 1929, 14.).

Az adleriánus Máday (Noszlopi, 1944) és Kulcsár (1939; Goniczer, 1945) Jung iránti szimpátiájának a 40-es évek kezdetétől vannak láthatóbb nyomai. Példa erre Kulcsár hozzászólása ahhoz a nyilvános vitához, mely a pszichoanalízisnek az orvosképzésbe történő felvételéről zajlott. Ilyenkor Kulcsár azt képviselte, hogy többek között a jungi módszer is legyen a tananyag része. Nem zárható ki, hogy itt Jacobi Jolán és még inkább Szondi hatásával is számolni lehet, akivel mind Máday, mind Kulcsár baráti kapcsolatot ápolt¹⁰.

A két irányzat Jung-interpretációra tekintve figyelembe kell venni, hogy az egyben a pszichoanalízis eretnekeihez való viszonyulásukat és saját identitás-narratíváik jellegzetességeit is tükrözi. A disszertációban a népszerűsítésre is súlyt helyező képviselőik, elsősorban Feldmann Sándor, Gartner Pál, illetve Máday István jelentősebb munkáit tekintetem át.

4. Jung megjelenése a szaklapokban

A pszichiátriai lapok

¹⁰ Lásd Szondi és Máday, illetve Szondi és Kulcsár levélváltásait, Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

Az elsősorban az orvostársadalmat célzó szaklapokban Jung neve 1948-ig bezárólag - ugyan Freud, ill. Freud iskoláját tárgyaló cikkekhez képest elenyésző gyakorisággal (itt megközelítőleg 300 független hivatkozásról van szó) – rendszeresen feltűnik.¹¹ A tanulmányokban a következő főbb témák kapcsán kerül említésre: a Burghölzli klinikán Jung irányításával zajló szóasszociációs kísérletek, Jungnak és Bleulernek a skizofrénia pszichoterápiás kezelésében, ill. a betegség lelki összetevőinek azonosításában játszott úttörő szerepe, az elmebetegség lelki hátterének konceptualizálásában hasznosítható Jung-féle komplexus fogalom, végül Jung típusana. Egyes szerzők tisztában voltak Jung libidó fogalmával, a jelen élethelyzeti esemény etiológiai szerepéről vallott nézeteivel és a finalitás-koncepcióval, melyek közrejátszottak a Freuddal történt szakításnál. Az is világos, hogy az orvosi körök számára Jung tágabb életműve – legalábbis a szakmai lapokat tekintve – nem volt ismert. Az itt áttekintett folyóiratokban hazai szerzőtől Jung munkásságáról részletesebb ismertetés nem jelent meg. Jung rendszerének átfogó bemutatásával egyedül Focher László (1934) E. Heum *Az egyéniség és közösség szerepe* című könyvének recenziója foglalkozik, melyben Jungnak az 1930-as évekre kialakult főbb gondolati elemei (kollektív tudattalan, archetípusok, animus-anima, persona, individuáció fogalma és a terápiás eljárásának bizonyos elemei) is szóba kerülnek.

Említést érdemel, hogy Jung korai szóasszociációs kutatásai és kapcsolódó komplexus-teóriája sokáig referenciapontja maradt a kísérleti neuropathológia hazai műhelyeiben folyó asszociációs kísérleteknek, így például a budapesti orvostudományi egyetemen a Moravcsik Ernő vezette pszichiátriai klinikán folyó kutatásoknak.

Általánosan jellemző, hogy az orvosszakma nem tarja magát Freud demarkációs vonalához. Jung gyakran mint a Freud köréhez tartozó tudós, majd a Freuddal történt szakítását követően, mint a pszichoanalízis egyik újabb ágának képviselője, vagy - átvéve az általa lefektetett pozicionálást – gyakran Freud és Adler iskolájának szintézisét képviselő irányzatként kerül említésre.

Hogy Jung hazai szakmai térnyerése a 40-es évekre szélesedett, és a szakmába való beágyazottsága is komolyabb lehetett, mint arra a publikációkból következtetni lehet, bizonyítja a kezdeményezés, amely 1945-ben a pszichoanalízisnek az orvostudományba történő integrálásáról folyt. 1945-ben, az *Orvosok Lapjában* jelent meg bizonyos Czoniczer Gábor belgyógyász a témát felvezető írása, melyben a mélylélektannak az orvostudományba történő felvételét szorgalmazta. Bevezetőjét felkért hozzászólásokkal egyetemben közölte a lap, nyilvánvalóan programadó céllal.

¹¹ Az *Orvosi Hetilapban* 14, *Budapesti Orvosi Újságban* 18, *Orvosok Lapjában* 1 alkalommal. Nem térek itt ki a *Gyógyászatban* megjelent írásokra, mert azzal részletesen Friedrich (2017) foglalkozott.

A hozzászólók között szereplő Horányi Béla és Nyíró Gyula az orvosegyetemet képviselte, Hermann Imre és Schönberger István, a pszichoanalitikusokat, továbbá felszólalt Zemplén György teológus, az adlerista Kulcsár István, a stekelista Gartner Pál és pszichoanalízissel szimpatizáló szociológus, Szalai Sándor. Tárgyunk szempontjából érdekes, hogy Horányi, Zemplén és az adlerista Kulcsár javasolta, hogy a tananyagban Adler és Jung irányzata is szerepeljen. Mint ismeretes, az átmenet három éve alatt Jung, más pszichoanalitikus irányzatokkal egyetemben valóban orvosegyetemi tananyag lett. A tárgyat Hermann Imre és Gartner Pál adta elő, akiket e célból magántanárrá neveztek ki. A címet 1949-ben tőlük visszavették és előadásaik is kikerültek a tanrendből.

A fentiek legalábbis arra utalnak, hogy az orvosi pszichológiával foglalkozó szakmai körökben Jung irányzata az 1940-es években ismert és adott esetben elismert lehetett, annak ellenére is, hogy Jungnak nem volt "hivatalos" képviselte nálunk.

Az akadémikus pszichológia és a pedagógia orgánumai

A „pszichoszakmák” képviselői (gondolok elsősorban a pszichoterápia iránt érdeklődő pszichiáterekre, pszichológusokra, gyógypedagógusokra és pedagógusokra) az 1928-ban induló *Magyar Pszichológiai Szemle* (MPSZ) nyújtotta publikációs lehetőségeket megelőzően döntően a Magyar Filozófiai Társaság lapjában, az *Atheneumban* vagy a pedagógiai szaklapokban¹² publikáltak, mint azt az egymást átfedő szerzőgárda, a könyvismertetések válogatásai, vagy a recenzált munkák között mutatkozó átfedések is mutatják. A disszertációban a fent említett folyóiratok áttekintése történik. Példaként említhető az 1928-ban alapított *Magyar Pszichológiai Szemle* Jung-recepciója, melyhez lényegében hasonló mintázat rajzolódik ki a fent említett egyéb lapok esetében is.

Az MPSZ-ben 1929 és 1948 közé eső időszakában (a lap 1944 és 1946 között szünetelt) Jung mintegy harminc cikkben (ideértve a könyvrecenziókat is) szerepelt. Más szerzők idézettségével történő összehasonlítás híján, nem lehet megítélni, ez sok vagy kevés, az viszont elmondható, hogy a lap fennállásától kezdődően Jung rendszeres szereplője a hazai pszichológiai publicisztikának. Freud idézettségével összevetve mindenesetre a következő eredmények mutatkoznak: míg Jung neve 34 cikkben, addig Freudé 52 cikkben kerül említésre. A Freud-Jung hivatkozások aránya arra rámutat, hogy Freud egyharmadnyi „főlényével” számolva is, lényeges különbség a két pszichoanalitikus szerzőre történő hivatkozást tekintve nincs. Ha az egyes évekre

¹² Mint például: *A jövő útjain, Magyar Pedagógia, Néptanítók Lapja.*

lebontva áttekintjük Jung idézettségét a következő minta rajzolódik ki: 1928-1934 között évente 0-2, 1935-ben 6, 1936-1939 között egy sincs (Freud is csak évente egyszer szerepel), majd 1940-ben 7, 1941-ben 5, 1942-ben 2, 1947-ben 4 alkalommal hivatkoznak Jung munkáira. Az eloszlás feltehetően döntően a témákhoz kapcsolódik, amennyiben Freud és Jung idézettségének növekedése vagy csökkenése általában együtt halad. Ezzel együtt is, Jung esetében felfelé ívelés tapasztalható 1940-től kezdődően, ami Freud esetében nem tapasztalható, ott az eloszlás lényegében változatlan marad. Tehát Jung esetében népszerűségének növekedésével kell számolnunk, mely – mint erről később még szó lesz – egyéb szempontokat is figyelembe véve (konferenciákon szövődött ismertségek, Jung újabb munkáinak relevanciája stb.), valószínűleg elsősorban Jacobi Jolán fellépésének volt köszönhető.

Ha a hivatkozások tematikáit vesszük szemügyre - a lap profiljából adódóan is - az esetek többségében Jung tipológiája kerül említésre, gyakran más tipológiai rendszerek mellett. Ritkábban történik hivatkozás Jung kollektív tudattalan koncepciójára, asszociációs kísérletére, skizofrénia koncepciójára, komplexus teóriájára, a tudattalan működését leíró kompenzációs elméletére vagy valláslélektani nézeteire.

Mindössze három tanulmány foglalkozott célzottan és részletekbe menően Jung munkásságával. A szerzők közül kettő, Tarcsay Izabella (1940) és Liebermann Lucy (1942) Szondi tanítványa, a harmadik szerző, Focher László, pedig korábban Szondi kollégája volt. Focher (1934) tanulmánya - melyben Freud, Adler, Jung és Frankl lélektanát mutatja be - Jung munkásságának az egyik legrészletesebb ismertetése. Az elméletek összevetésénél Focher a pszichoanalitikus iskolák eredetileg Jungtól származó pozicionálását alkalmazta.

Jung és a hazai reformpedagógia

Jung és a reformpedagógia kapcsolata, amennyire meg tudom ítélni, egy újabb feldolgozatlan terület. Holott Jung fontos hivatkozott szerzője volt a hazai reformpedagógiai munkáknak, s a nemzetközi gyakorlathoz igazodva a 20-as évek második felétől kezdődően neve rendszeresen feltűnt a pedagógiai lapokban. Ennek magyarázata valószínűleg abban rejlik, hogy Jung rendszeres előadója volt a reformpedagógiai konferenciáknak, s 1924-ben nyomtatásban is megjelent a nevelési elvekre vonatkozó *Analytische Psychologie und Erziehung* dolgozata, mely pedig a londoni nevelésügyi konferencián tartott három előadását tartalmazta. Igen valószínű, hogy a hazai szakemberek közül néhányan személyesen is kapcsolatba kerültek Junggal. Erre utal Kemény Ferenc (1932) a *Nevelők nevelése* írása, melyben a Magyar Pedagógiai Lexikon kapcsán

Junggal folytatott levelezésére utal.¹³

5. Jung recepciója egyházi körökben

A hazai egyházi körök Jung-recepcióit tekintve - mint az az egyház nemzeteken átívelő struktúrájából adódóan várható is volt – azok alapvetően a központilag meghatározott, jellemzően neotomista irányvonalakhoz kapcsolódott. A szerzők között bizonyos eltérés mutatkozik aszerint, hol helyezkedtek el a konzervatív-reformorientált vonalon. Az egyházi orgánumban – leszámítva Schütz (1916a; 1916b) Jung szóasszociációs kísérleteiről szóló beszámolóját – Jung neve az 1920-as évek végétől kezdődően bukkan fel. Miután erre az időszakra tehető, hogy Jung artikulálni kezdte valláspszichológiai nézeteit, az egyházak által szervezett konferenciákon előadást tartott és sorban jelentette meg tematikus dolgozatait, látható, hogy az egyház hamar feladatának tekintette, hogy álláspontját Jung nézeteit tekintve megfogalmazza. Az első részletes hazai összefoglaló, Viszkok Lajos evangélikus lelkész munkája (1933), jellegzetesen eltért Jung egyházi megítélésétől, amennyiben mentes volt a kritikai felhangoktól. Ennek magyarázata lehetett, hogy miként arra maga is utal, személyesen is hallhatta Jung előadását a strasbourgi lelkészkonferencián. Katolikus oldalról részletes ismertetések a 40-es években láttak napvilágot. Nem zárható ki, hogy Jacobi hazai ismertsége és neki köszönhetően Jung növekvő népszerűsége ebben szerepet játszott. Talán nem véletlen, hogy a legrészletesebb kritikát Petz (1943) éppen Jacobi Jung pszichológiáját bemutató, frissen megjelent könyve kapcsán fogalmazta meg.

A hivatalos egyházhoz kapcsolódó hazai keresztény gondolkodók álláspontjáról általánosan elmondható, hogy Jung iskoláját általában a pszichoanalízis egyik, a keresztény eszmekörhöz még legközelebb álló hajtásaként értelmezték. A pszichológia iránt érdeklődő hazai tomista katolikus gondolkodók lényegében egyetértettek abban, hogy a pszichoanalízis, s azon belül Jung irányzatának egyes elemei integrálhatók a keresztény emberképbe, azonban a metafizikai kijelentésektől elzárkózó filozófiai alapállásukat, s ez Jungra is érvényes volt, azzal összeegyeztethetetlennek tekintették.

A disszertációban egyfelől a keresztény teológia, vallásfilozófia és hitélet orgánumai, ill. a teljesség igénye nélkül, a pszichológia iránt érdeklődő, egyházi kötődésű szerzők munkáit alapul véve tekintem át Jung recepcióját.¹⁴ Az érintett folyóiratok (*Religio, Bölcséleti Közlemények,*

¹³ Kemény levele Junghez, 1932. 07. 15., Jung levele Keményhez, 1932. 07. 11. és 1932. 07. 25., ETH, Zürich.

¹⁴ Nem tértem itt ki az egyházi intézményéhez nem kapcsolódó, ámbar katolikus háttérrel rendelkező vagy kötődésű pszichológusokra, mint például Kornis Dezső, Harkai Schiller Pál vagy Dienes Valéria, akik különben Jung irányzatához több oldalról is kapcsolódni tudtak, gondolok a humán jelenség elemi összetevőire történő redukció

Theologiai Szemle, *Katolikus Szemle*, *Katolikus Nevelés*, *Protestáns Szemle*) közül a legjelentősebb szerepet az Aquinói Szent Tamás Társaság folyóiratai játszottak, különösképpen a *Religio*, ill. utódja, a *Bölcseleti Közlemények*, továbbá az ökumenikus nyitottságú *Theologiai Szemle*, mely a vallástudósokon kívül a hit kérdései iránt érdeklődő szélesebb értelmiségi rétegeket is megcélozta. Külön fejezet tárgyalja a Szondi-körhöz kapcsolódó vallásfilozófusokat. A 40-es évek elején - feltehetően nem függetlenül Szondi elméleti fordulatától, miszerint a személy választásaiban központi szerepet juttatott az etikai dimenziót is képviselő 'szellem' instanciájának - a katolikus tomista vallásfilozófusok közül többen Szondi szűkebb körének tagjává váltak. Közéjük tartozott Noszlopi László, Zemplén György és Ervin Gábor. Mint látni fogjuk, ugyan Jung gondolati rendszerének egyes elemei különböző súllyal mindhármuk írásaiban még a Szondival való megismerkedésük előtt felbukkannak, azt követően viszont Jung reprezentációja egyfelől pontosabb és gazdagabb, másfelől kevésbé kritikus lesz. Ennek magyarázata nagy valószínűséggel egyfelől Jacobi Jolán, másfelől Kerényi hatásával magyarázható, akik Szondi körével kapcsolatot tartottak, Kerényi pedig a szemináriumokon is rendszeres résztvevő volt egészen 1943-ig, svájci kiküldetéséig.

6. A Jacobi-Kerényi-Szondi kör

„Itt divatot csinálók Magából” - Jacobi Jolán szerepe Jung hazai térnyerésében

Jungnak a második világháborút megelőző hazai népszerűsége a korabeli sajtótermékeket tekintve a 30-as évek második felétől fellendülést mutat. Míg korábban Jung munkásságának - a freudi körben betöltött szerepét nem számítva - csupán egyes, jobbra az akadémikus pszichiátriába és pszichológiába jól illeszkedő elemei, mint a szóasszociációs kísérlet, majd pedig a tipológia kerültek a szakfolyóiratokban említésre, addig a 30-as évek végén, a negyvenes évek elején már átfogóbb és a korábnál jóval pontosabb ismertetések jelentek meg róla. Ebben Jung magyar származású tanítványának, Jacobi Jolánnak minden valószínűség szerint kulcsszerepe volt.

Jacobi Jolán (1890-1973) nem minden alap nélkül kapta a „Gőzmozdony”, avagy a „Jégtörő” becenevet a zürichi jungiánus körben, melynek 1938-tól maga is oszlopos tagja volt. Jacobi, aki 1919-ben családjával Bécsben telepedett le, 1926-tól tizennégy éven át az osztrák Kultúrszövetség ügyvezető alelnökeként tevékenykedett. Odaadó kultúrdiplomáciai munkájáért

kizárólagos magyarázó elvének elvetésére, a test-elme egységét képviselő nézeteikre vagy a célra irányuló, az intencionalitást hangsúlyozó emberképükre (ld. Pléh, 2005).

mind az osztrák, mind a magyar állam kitüntette. Junggal 1928-ben ismerkedett meg, amikor az a Kultúrszövetség meghívására néhány napig feleségével Bécsben időzött.

Ezt követően Jacobi folyamatos kapcsolatot tartott Junggal, s 1933-ban, Hitler hatalomra kerülését követően úgy döntött, „hogy a jövőveszedelmei miatt” pszichoterapeutának képeztesse ki magát nála. Jung hatására beiratkozott a Bécsi Egyetemre és 1934-ben pszichológiából doktorátust szerzett. Magától értetődőnek tűnt számára, hogy amikor zsidó származása miatt Ausztriából menekülnie kellett, Svájcban próbáljon letelepedni. Letelepedését Jung a hivatalos szervekhez benyújtott jótállásaival támogatta, emellett nehéz anyagi helyzetére való tekintettel Jung öt éven át ingyen analizálta.¹⁵

Mivel családja Budapesten maradt, Jacobi rendszeresen hazalátogatott. Ilyen alkalommal felelevenítve az arisztokrácia köreitől a pesti intelligencia legkülönbözőbb csoportosulásain átívelő társasági kapcsolatait, nem mulasztotta el Jung nézeteit népszerűsíteni. Erre jó lehetősége adódott, amikor a svájci beutazó vízumra várakozva 1940 nyara és 1941 tavasza között kénytelen volt hosszabb időt Pesten időzni. 1938 decemberében szemináriumot tartott Pesten Jung pszichológiájáról¹⁶, 1940 nyarán pedig a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium nagytermében „Az öregedés mint pszichológiai probléma” címmel adott elő.¹⁷ Jacobi híre a szakmában gyorsan elterjedhetett, mert csakhamar felkérték, hogy orvosok számára bevezetést nyújtson Jung tanaiba.¹⁸ 1940 júniusában már arról ír Jungnak, hogy sokan jelentkeznek nála analízisbe, többek között Harkai Schiller Pál, az egyetem Lélektani Intézetének vezetője is.

Jacobi azonban nem vállalt analízist, mert erre még felkészületlennek érezte magát, s a bizonytalan politikai helyzet is óvatosságra intette. „Először még szeretném magamat felkészíteni, és befejezni mindazt, amit még meg kell csinálnom; csak ezek után kezdek bele olyasvalamibe, mint a praktizálás. Ön is így gondolja? Naponta jelentkeznek nálam az emberek; divatba hoztam Önt errefelé; de nem 'divatot' szeretnék. Még mélyebbre kellene hatolni!”, írja Jungnak.¹⁹ 1941 nyarán utazott el Pestről, s azt követően már nem volt lehetősége visszatérni. Mindazonáltal az itthon töltött egy év alatt többeket megnyert Jung iskolájának. Legkésőbb 1938-ban már tagja volt Kerényi Károly tágabb körének és részt vett Szondi Lipót lakásszemináriumán, s ő volt az, aki a

¹⁵ Jacobi levele Kerényinek, 1970. 03. 02., DLA.

¹⁶ Ezekből az előadásokból nőtt ki Jacobi rendkívül népszerűvé vált *C. G. Jung pszichológiája* című könyve. Jung írt hozzá előszót, minek köszönhetően Jung könyveinek a forgalmazását Németországban és a németek által megszállt Franciaországban betiltották. Ld. Jacobi levele Kerényinek, 1970. március 2., DLA, Marbach. Szondi javasolta, hogy előadásait magyarul is adja ki. Fordítóként Jacobi ismerőse, Szöllősyné, Thomas Mann fordítója jött szóba. A terv végül nem valósult meg.

¹⁷ Jacobi levele Junghoz, 1940. június 8-29., ETH, Zürich.

¹⁸ Jacobi levele Junghoz, 1940. július 11., ETH, Zürich.

¹⁹ Jacobi levele Junghoz, 1940. július 11., ETH, Zürich.

két férfit összeismertette, ahogy Kerényi és Jung között is élethosszig tartó baráti és munkakapcsolatot épített ki.

A fentiek mellett Jacobi magánlevelezéséből²⁰ körvonalazódik működésének egy eddig ismeretlen aspektusa. Ebből kiderül, hogy komolyan érdeklődött Szondi genotesztje iránt. Ennek legkorábbi nyoma az 1939-ben Junggal és még két másik, a Jung köréhez tartozó kollégával (C. A. Meier és Hans Bänziger) felvett kétprofilos Szondi-teszt, melynek eredményeit Szondinak elküldte.²¹ Jacobi ezidőtájt részt vett a zürichi egyetemhez tartozó Institut für Angewandte Psychologie-ban Szondi szupervíziója mellett zajló teszt-kísérletekben is, melynek előrehaladásáról neki rendszeres beszámolót küldött. Ezzel - mások mellett - maga is hozzájárult ahhoz, hogy Szondi kurzusait az Institut-ban szívesen látták. Kapcsolatuk – ha az az időnként előálló félreértések miatt nem is volt mindig felhőtlen – életük végéig fennmaradt.

A Szondi-Kerényi kapcsolat

Kerényi Károly (1897-1973) a magyar tudományos élet rendhagyó alakja, korának kiemelkedő klasszika-filológus vallástörténésze, vagy miként levelezőtársa, Thomas Mann elkeresztelte, mítoszkutatója volt. Húsz évesen debütált az antik regényről írt dolgozatával, mellyel nemzetközi elismerést aratott, és mindjárt a szaktudománya élvonalába került. 1926-ban magántanári kinevezést kapott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre, megválasztották a Philologiai Társaság titkárának és az *Egyetemes Philologiai Közöny* szerkesztőjének. Felfelé ívelő karrierjét tette kockára, amikor 1930-ban a Társaság közgyűlésén nyíltan felszólalt az egyre inkább sovinizta-nacionalista irányt vett kultúrpolitika „magyar szempontú” klasszika-filológia programjával szemben. Állásfoglalása következményeként 1934-ben a pécsi, majd 1940-ben a szegedi egyetemre száműzték, ahol már a tudományos kutatás feltételei is hiányoztak (Mann és Kerényi, 1989). 1943-ban Svájcba költözik, és haláláig ott él.

Mint korábban szó volt róla, Szondi és Kerényi 1939 táján barátkozott össze Jacobi Jolán révén. Rövid idő alatt szoros kapcsolat alakul ki köztük. Kerényi bevonódott Szondi sorsanalitikus kísérleteibe, előadóként szerepelt a lakásszemináriumokon, miközben ő maga is jelentős hatással volt Szondi intellektuális tájékozódására. Szinte bizonyos – Jacobi Jolán döntő kezdeti hatásával számolva –, hogy Jung munkásságával érdemben ő kötötte össze. A másik Kerényi-hatás a „szellem” fogalmának bevezetését érinti. A Szondi-kutatás oldaláról eddig

²⁰ A levelek lelőhelye: Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

²¹ Jacobi levele Szondihoz, 1939, Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

ismeretlen levéltári anyagok, így esetünkben Szondi személyes használatra szánt jegyzetei alapján egyértelmű, hogy Kerényi is hozzájárult ahhoz, hogy a „szellemi” faktort – melynek gondolati előzménye korábbi munkáiban ugyan már felbukkant - filozófiai rendszerébe *explicite* beépítette. Sejthetően szintúgy Kerényi közreműködésével alkothatta meg a „Pontifex-én” és az „anankológia” terminusokat – mely fogalmak központi helyet foglaltak el a háborút követően továbbgondolt elméletében.

Kerényi és Szondi pesti társasága között bizonyosan volt átjárás. Így például a genotesztet Kerényi szűkebb tanítványi körével, a Stemma-tagokkal is felvették, mint arról Dömötör Tekla és Szilágyi János György is említést tesz memoárjában (Dömötör, 1987, Szilágyi 2018, 217.). Brelich Angelo, Kerényi egyik legközelebbi tanítványa pedig a 40-es ével legelején analízisbe járt Szondihoz (ld. Narancsik, 2021). Szondi és Kerényi magánlevelezéséből tudható az is, hogy Kerényi baráti köréből többeket összeismertetett Szondival, így például Ferdinandy Mihály történészt, Rusznyák Istvánt (Fülep, 1998), Szent-Györgyi Albertet, a festő Vinkler Lászlót²², majd már svájci emigrációjuk idején, Szilasi Vilmost (Narancsik, 2022). A barátságuk, lévén, hogy mindketten svájci emigrációba kényszerültek, a háború után is mindvégig közeli maradt. A magánlevelezésük alapján felrajzolható kapcsolati hálózat várhatóan segít azonosítani/pontosítani egyes hatástörténeti vonatkozásokat.

Ismeretes, hogy a háborút követően mindketten szerettek volna hazatérni. A disszertáció kiter Kerényinek a saját és Szondi hazatérése, állásszerzése ügyében folytatott – az ismert okok miatt végül eredménytelen - erőfeszítéseire.

A Kerényi-Jung kapcsolat

Jacobi beszámolója szerint budapesti látogatása alkalmával, 1938-ban vitte el Jungnak megmutatni Kerényi épp akkor befejezett tanulmányát, *Az isteni gyermeket*. Szintén Jacobi emlékei szerint „Jungot a szöveg annyira fellelkesítette, hogy rögtön felajánlotta, hogy egy pszichológiai kommentárt ír hozzá.”²³ Jacobi késői visszatekintésétől némileg eltérő helyzetet mutat Kerényi és Jung levélváltása, ahol inkább Kerényit tűnik kezdeményezőnek²⁴.

Akárhogyan is volt, megszületett első közös kötetük, melyet Thomas Mann is lelkesen üdvözölt, s vele egy életen át tartó munkabarátság vette kezdetét.

²² Ld. Kerényi Károly levelezése, DLM.

²³ Jacobi levele Kerényinek, 1970. 03. 02., DLA.

²⁴ Kerényi levele Jungnak, 1940. 03. 28., ETH.

Kerényi saját bevallása szerint ugyan Szerb Antal már az 1930-as évek közepe táján felhívta a figyelmét Jung írásaira, a személyes megismerkedésükig munkássága nem érintkezett Jung pszichológiájával. Egyetlen tematikusan valláspszichológiai tárgyú dolgozatában Kerényi egyedül William Jamest nevezi meg, mint kimagasló képviselőjét a „nagystílű, úttörő vallástörténeti kutatásnak” (Kerényi, 1984, 268.), és a továbbiakban a vallásos élmény James által is képviselt nem-redukcionista felfogásához kapcsolódva tesz kísérletet az antik ember isten-élményének rekonstruálására. Tehát elmondhatjuk, hogy míg Kerényi, például Freud redukcionista valláspszichológiai nézeteit egyértelműen elutasította, még Junggal történt megismerkedése előtt közeledett a pszichológia fent említett fenomenológiai vonalához, és ha epizódikusan is, de hivatkozási alapul vette azt saját mítoszfelfogása alátámasztásához.

Hogy megértsük, miért lesz majd oly jelentős Kerényi számára a Jung pszichológiájával való találkozás, érdemes röviden felidézni szakterülete, a klasszika-filológia megújítására tett kísérleteit.

Kerényi már 1930-ban, a Philológiai Társaság közgyűlésén tartott programadó előadásában képviselte a természettudományok és az „emberi alkotásokkal foglalkozó tudományok” megközelítésének módszertani megkülönböztetését, és felhívta a figyelmet arra, hogy az ókortudománynak „a maga munkaterületén a humanitás nagy közösségének érdekét kell szolgálnia” (Kerényi, 1930, 38-39.), továbbá az „egész élő embert rekonstruálnia az antikvitas töredékeiből” (Kerényi, 1930, 23.). A német szellemtudományok talaján álló Kerényi abbéli meggyőződésében távolodott el az akkoriban uralkodó, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf nevével jelölt filológiai iskolától, „a tudni nem érdemes dolgok tudományától”, ahogy Hatvany Lajos jellemezte már 1908-ban az ókortudomány korabeli szellemi állapotát, hogy az ókortudomány létjogosultságát csakis az biztosíthatja, ha a ma emberéhez szól, és a mai egzisztenciánk felvetette problémákhoz kapcsolódik válaszaival.

Kerényi szellemi útkeresése szempontjából fordulatot jelentett, amikor a 30-as évek elején felfedezte a Walter F. Otto által alapított frankfurti vallástörténeti iskolát, melyhez később maga is csatlakozott. Otto nézetei, miszerint a görög istenalakok ma is érvényes „világvalóságok”, amelyekkel a görögök „a vallás mély megrendüléseiben érintkeztek az isteneiken és mítoszaikon át” (Németh, 1940, 22.), megfelelő értelmezési keretet kínáltak Kerényi hasonló irányba mutató, de addigi inkább intuitív gondolat kísérletének, mely az antikvitas humanista szellemű aktualizációjának lehetőségeire irányult. Hatással volt Kerényire Ottonak – a romantikus-nietzscheánus mítoszértelmezésben, ill. a Dilthey-i szellemtudományos tradícióban gyökerező– „művészi tudományos” (Németh, 1941, 22.) módszere is, vagyis a vizsgálódás tárgyának nem

pusztán a hagyományos tudósi távolságtartással, hanem a belehelyezkedő, a tárgytól való „megragadottság” révén történő megértés ismeretelméleti lehetősége írását (Kocziszký, 1987).

A 30-as évek közepe táján ellenben már Otto bizonyos nézeteit is túlhaladottnak ítélte. Szilágyi szerint a magyar társadalom egyre nyomasztóbb atmoszférájára érzékeny Kerényi szinte kényszerítve érezte magát, hogy eltávolodjon korábbi mestere goethei klasszicizmusától, annak túlságosan „fényes” és ellentmondásmentes isten-alakjaitól, és a görög istenek Homérosz előtti megjelenési formái felé fordulva kimutassa azok „sötét”, „alvilági” aspektusát (Szilágyi, 1982).

Kerényi számára a Junggal történt megismerkedése több szempontból is meghatározó volt. Egyfelől, közvetítésével újra kapcsolatba került az európai szellemi élettel, mely az egyre mélyebb elszigeteltségben élő, de mindig is szellemi együttműködésre törekvő Kerényi számára valóságos megváltás lehetett, sőt, visszatekintve, találkozásukat egyenesen „sorszerűnek” látta, abban az értelemben is, hogy abból „egy új haza következett” (Kerényi, 1984, 345.). Másfelől, és ennek jelentősége sem volt kisebb, Jung pszichológiai megközelítése épp a régen keresett modern értelmezési keretet kínálta mítoszfelfogása számára. A kollektív tudattalan és archetípus fogalma alkalmas volt arra, hogy Kerényinek az időtlen „eszmékre”, „ideákra” „örök alakokra”, „világvalóságokra” (lásd pl. Kerényi, 1984, 428-429.) centráló mítoszértelmezési gyakorlatának tudományosan is elfogadható elméleti keretet adjon. A jungi szemlélettel való találkozás egyúttal fontos állomása volt annak a szellemi útkeresésnek, mely részéről a klasszika-filológia aktualizálásának programjához kapcsolódott, ahhoz a kérdéshez, miként tudná szaktudományát kortársai gyakorlati hasznára fordítani. 1961-ben a 30-as évekre visszagondolva írja, hogy akkoriban is „a kor konkrét szenvedésével” volt elfoglalva, és úgy gondolta, hogy a vallástörténeti kutatás „egy lehetséges, de legalábbis nem elhanyagolható védőeszköz” lehet „az inhumánus ellen” (Kerényi, 1984, 345.).

A Jung által is képviselt modern pszichológiai és fenomenológiai-egzisztencialista nézőpont átvételével lépett túl Otto neoromantikus, az isteneket középpontba helyező „teológiai” nézőpontján, s jutott el, Kerényi saját kifejezését használva, egy humanista antropológiai orientációhoz, vagyis ahhoz a gondolathoz, hogy a mítosz megértése valójában nem az istenek, hanem az ember önmegértéséhez járul hozzá.

Igen valószínű, hogy a Junggal közös munkái járultak hozzá ahhoz, hogy Kerényi egyfajta valláspszichológusi tekintélyre is szert tett, elérve az akadémikus pszichológia köreit is. Példának okáért, a Jung nézeteit is népszerűsítő, *A valláslélektan általános emberi alapjáról: eredet és*

alapítás a mitológiában című tanulmánya helyet kapott a Harkai Schiller Pál²⁵ szerkesztette *A lelki élet vizsgálatának eredményei* kötetben, mely - mint korabeli recenzense írta - „a tapasztalati lélektan keresztmetszetét és mai állását” (Petz 1943, 177.o.) kívánta bemutatni.

Munkabarátságukból azonban nem csupán Kerényi profitált, ahogy ez a levelezésükből is egyértelműen kitűnik. Thomas Mannhoz hasonlóan, Jung is inspirálóan hatottak Kerényi fantáziadús eszmefuttatásai, és saját témái kapcsán is sokat merített mítoszmagyarázataiból, ahogy ezt a munkáira való gyakori hivatkozásai is alátámasztják.

A „mítosz átfunkcionálása” - Az Eranos konferenciák

A 20-as évek végétől számítva Jung nézetei bemutatásának új módszerét dolgozta ki. Az *aranyvirág titka* című alkímista-taoista traktátushoz a sinológus Richard Wilhelm felkérésére írt kommentárját követően általános gyakorlatává vált, hogy pszichológiai elgondolásait kultúrtörténeti párhuzamokon keresztül vezette fel, kezdetben keleti meditációs szövegekre, majd a 30-as évek végétől döntően alkímiai értekezésekre támaszkodva. A Kerényi tanulmányaihoz készített értelmezései ebbe a sorozatba illeszkedtek, tehát sok tekintetben egy már meglévő hagyományt folytattak.

A vallástudósok azon köreiből, melyeket Kerényihez hasonlóan foglalkoztatott, hogy miként tudnák tárgyukat saját koruk egzisztenciális súlyú kérdéseivel kapcsolni, Jung pszichológiai megközelítése valósággal forradalmi újdonságként hatott. Mint erről más vonatkozásban már szó esett, pszichológiai-fenomenológiai nézőpontjával alapvetően új interpretációs lehetőséget kínált a vallástudósok számára is, olyan médiumot, mely révén kikerülhetőnek tűnt mind a metafizikai, mind a mechanikus-redukcionista narratíva. A mítosz és a szimbólumok funkciójának archetipikus megközelítése lehetővé tette a modern entellektüel számára a múlttal való kulturális és szellemi kontinuitás helyreállítását, melyet a poszt-felvilágosodás kori pozitívizmus kultúrafelfogása radikálisan megkérdőjelezett.

Amikor Kerényi és Jung kapcsolatát Thomas Mann majd lelkesen üdvözli, hasonló okok miatt teszi, tisztán látva, milyen előnyei lehetnek a vallástörténet és a jungi pszichológia ilyen találkozásának. Többek között ettől remélte a „mítosz átfunkcionálását a humánumba”, vagyis a mítoszt meghamisító, propagandacélokra használó hitleri Németország „álmítoszaival” szemben

²⁵ Megjegyzendő, hogy Harkai-Schiller Kerényi tágabb baráti köréhez tartozott, és közelről kísérte Kerényi és Jung egymásra találását. Kapcsolatuk egészen Schiller tragikus korai haláláig szoros maradt. Ld. Kerényi és Schiller levelezése, DLA.

a mítosz humanista értéként történő megőrzését.

Jung és a vallástudomány képviselői között kialakult együttműködésnek a 30-as évek elejétől egyik fóruma lett az évente megrendezett, a mai napig fennálló úgynevezett Eranos találkozók, melynek vezéralakja akkoriban kétséget kizáróan Jung volt.

Az Eranos találkozók bevallottan a Junggal folytatott terápiája hatására 1933-ban indította útjára egy holland spiritiszta és teozófusnő, Olga Fröbe-Kapteyn (1882–1962). A Lago Maggiore partján, Asconában épített villája, a Casa Gabriella adott otthont az összejöveteleknek, melyek rendszerint két hétig tartottak, és az előadóknak egy-egy teljes délelőtt állt rendelkezésére nézeteik kifejtésére. Gyakorlatilag mindenki megfordult itt, aki a vallástörténet-vallásfilozófia területén jegyezte magát, de az etnológia, a művészettörténet, az irodalom, sőt a természettudományok számos jeles képviselője is rendszeres előadója volt a találkozóknak. A konferencia résztvevőinek listája, a teljesség igénye nélkül is impozáns: a vallástörténészek közül D.T. Suzuki, Heinrich Zimmer, Wilhelm Hauer, Giuseppe Tucci, Erwin Rousselle, Mircea Eliade, Henri Corbin, Kerényi Károly, Victor White, Paul Tillich, Martin Buber, Gershom Scholem, Gilles Quispel, Ernesto Buonaiuti, Leo Beck, Louise Massignon, a művészettörténész Herbert Read, az antropológus Paul Radin és a biológus Adolf Portmann, a fizikus Erwin Schrödinger (ld. Hakl, 2013).

Kerényi Jung meghívására 1940-től kezdődően meghatározó alakja volt a konferenciáknak, melynek interdiszciplináris beállítottsága egyébként is közel állt hozzá, hiszen hasonló alapokon szerveződött a *Stemma* és később az 1936 és 1939 között megjelenő *Sziget* folyóirat alkotógárdája is.

Számos jelentős munkája az ide készített előadásaiból nőtt ki, és nem elhanyagolható, hogy az előadások anyagából szerkesztett, évente kiadásra kerülő *Eranos Jahrbuch* biztos publikációs lehetőséget nyújtott számára. Különösen sokat jelentettek az itt szövődő ismeretségek, melyekből nem ritkán további munkakapcsolatok születtek.²⁶ Így például itt ismerkedett meg az amerikai kultúrantropológus Paul Radinnal, akivel 1954-ben közös tanulmánykötetet jelentettek meg a szélhámós archetípusáról (*Der göttliche Schelm. Ein indianischer Mythenzyklus*), egyúttal ez volt Kerényi utolsó írása, melyhez Jung pszichológiai magyarázatot fűzött.

²⁶ Így például életre szóló barátságot kötött Martin Buberrel és Gerschom Scholemmel. Lásd Kerényi és Buber, illetve Kerényi és Scholem levelezése, DLA.

„Már csak arra az egyetlen szóra lenne szükség”

„El szeretném azonban mondani, milyen gyakran gondolok arra, mi mindent köszönhetek Önnek morális és szellemi (ha nem is anyagi) értelemben stabil egzisztenciámmal kapcsolatban ebben az országban, és ezáltal a nagyvilágban is. Nemrégiben nyilvánosan is tanúságot tettem találkozásunknak a személyesen túli értelméről, ami számomra személyesen is sorsszerűvé vált [...]”²⁷, írja Kerényi Jungnak 80. születésnapja alkalmából 1957-ben. Való igaz, hogy Kerényi svájci beilleszkedése korántsem volt olyan zökkenőmentes, mint Szondié, sőt mindvégig kénytelen volt megmaradni - mint Brelich Angelonak magát aposztrofálta - „vándorló humanista és szabad előadónak”²⁸, akinek öttagú családját magántudósként, írásai, előadásai és alkalmi tudományos idegenvezetői munkái jövedelméből kellett eltartania (Kerényi és Brelich, 2020, 99.).

Ezzel együtt is, Jungnak sokat köszönhetett nem csupán „szellemi”, hanem „anyagi” téren is. Azt követően, hogy diplomáciai státusza megszűnt, többek között Jung támogatta, hogy a Bázeli Egyetemen a magyar lektori állást megkapja 1944-ben, barátjához, az egyetem kuratóriumi tagjához írt ajánlásával. 1947-ben, amikor a lektori pozíciót is megszüntették, szintén Jung segítségével nyerte el az amerikai Bollingen Alapítvány kétéves ösztöndíját, melyet a Junggal barátságban álló Mellon házaspár szponzorált, s mely összeg a megélhetési költségei felét fedezte. Az ösztöndíjat, ugyan kétévenként hosszabbítva, de élete végéig folyósították.

A magánlevelezése tanúsága szerint Kerényi kész lett volna Magyarországra visszatérni, ha a pesti egyetemen professzori kinevezést vagy a Római Magyar Akadémián igazgatói állást ajánlanának neki. 1948 nyarat követően azonban ennek lehetőségével igazából leszámolt. Világossá vált számára az is, hogy Svájcban szakmájában egyetemi katedrát kapnia lehetetlenség lenne, részben a pszichológiát is ötvöző nézetei miatt. Németországba menni nem szeretett volna, az USA-ban pedig nyelvi akadályok miatt nem kívánt állást vállalni (Szilágyi, 2018).

Márhogynem kilátástalan helyzetében ismét Junghoz fordult segítségért. Egy 1948 szeptemberében írott levelében a következő álmáról számolt be neki: „Jung professzor cukorkával kínál. Köhögök. Különös cukorka ez, akár egy kék jégcsap. Jung professzor azt mondja, van még egy különleges cukorkája a számomra, ezt majd tőle magától kapom meg.” „Ön biztosan tudja majd velem, hogy a ’különleges cukorka’ rendelkezésre áll-e számomra vagy sem, és biztosan nem veszi rossz néven tőlem ezt az elbeszélést”, írja levele végén. Majd nehogy félreértés essék,

²⁷ Kerényi levele Junghoz, 1957. május 29., ETH, Zürich.

²⁸ Kerényi levele Brelichhez, 1944. július 27.

az utóiratban még hozzáfűzi: „További római lehetőségeim tekintetében azonban nagyon pesszimista vagyok, és szívesen szentelem magam az Ön szellemében bízva az intézeti tanításnak²⁹. Aggodalommal tölt el azonban egy másfajta szellem jelenléte a kuratóriumban, a *di minorum gentium*, amely igyekszik az 'avatatlant' tanerőként a lehető legszerényebb körülmények között tartani. Egy szó, amely Öntől jön, bizonyára ugyanúgy segít majd, mint a múltban”.³⁰

Noha Jung jól érzékelhette Kerényinek az álomból legalábbis sejthető ambivalenciáját, elintézi, hogy Kerényi az Intézetnél kutatásvezetői pozíciót kapjon, a szokásosnál magasabb tiszteletdíjjal. Később is mindig készséggel, gyorsan és tárgyyszerűen segít, jól értve az átlátszó és helyenként már-már kínosnak mondható udvarlások, célzások mögött az egzisztenciális szorongatottság kényszerét.

Itt kell megemlíteni egy kevésbé ismert tény, nevezetesen, hogy az intézeti munka mindvégig igen fontos szerepet kapott Kerényi életében, azzal együtt is, hogy egy idő után már terhesnek érezte. Nem sokkal Jung halálát követően ezzel kapcsolatban írja Carl Jacob Burckhardtnak: „Jung személyes érve az volt, amikor felkért erre az [intézeti] együttműködésre, hogy ilyen módon inkább segíthetem embertársaimat, mint az akadémiai iparban. Így fejezhettem volna ki hálámat a befogadó ország és választott hazám felé, ha a ma is fennálló kapcsolat nem alakult volna át pusztán előadásokká és vizsgáztatásokká, ami az akadémiai üzembről másolt forma, s amelyben egészen rossz a közérzetem” (Kerényi levele Burckhardtnak, 1961. november 23., DLA). Akárhogyan is volt, Kerényi szinte egészen az utolsó időkig aktívan részt vállalt az intézet ügyeiben: kurzusokat tartott, tananyagot dolgozott ki, felszólalt a közgyűléseken és helyenként segített elsimítani a botrányokat (lásd Kerényi és a Jung Intézet levelezése, DLA).

„Nálam a tudatalatti azonnal reagál” – Az analitikus Kerényi

Kerényi magánlevelezése helyenként valódi újdonsággal szolgál, így például felfedi tevékenységének egy eddig ismeretlen oldalát³¹, mégpedig analitikusi tevékenységét. Több minden utal arra, hogy Kerényi eljátszott a gondolattal, hogy jungi analitikussá képezi ki magát, sőt, ekként praktizált is. A magánlevelezésekből kibontakozó történet – ugyan annak érdemi kommentálása a disszertáció keretein túlmutat – egyedi betekintést nyújt úgy a jungi analízis, mint

²⁹ Az 1948-ban alapított zürichi Jung Intézettről van szó.

³⁰ Kerényi levele Junghoz, 1948. szeptember 1., DLA.

³¹ Tudomásom szerint sem a Kerényi-irodalom, sem az analitikus pszichológia történetére vonatkozó publikációk nem tartalmazzak erre vonatkozó adatokat.

az analitikussá válás korai gyakorlatába is.

A történet előzménye, hogy Kerényi 1948-ban a Rómába emigrált Jung-tanítványnál, Ernst Bernhardnál, nem másnál, mint majd Frederico Fellini későbbi analitikusánál, terápiát kezdett. Bernhard 1935-ben a zsidóüldözés elől Berlinből menekülve telepedett át Rómába, ahol az Astrolabio kiadó munkatársaként került 1947 telén Kerényivel ismeretségbe annak régi tanítványa, a háború után a Római Egyetemen oktató Brelich Angelo révén.

Mint arról a levelezésekből értesülünk, az analízis legintenzív időszaka 1948-ban zajlott. Kerényi római látogatásai idején, mintegy háromszor egy-egy hónapig, szinte napi rendszerességgel találkoztak.³² A közbeeső időben Kerényi helyzetjelentéseket küldött Bernhardnak a magyarországi viszonyokról, állásai sorsáról, lelkiállapotáról, migrénjéről és álmairól. A legfőbb kérdés az volt, vajon miként tudná Kerényi átvészelni az előtte álló időszakot, amikor nem csupán saját, de családja egzisztenciája volt a tét. Megérthető, hogy a „közös nagy kíséretük” mellett, miként Kerényi az analízisére utalt, Bernhard asztrológiai előrejelzésére is fogékony volt. 1948. június 8-án el is küldi számára születésének pontos dátumát.

Mint az Kerényinek Junggal, illetve a Bernhardt-tal folytatott levelezéséből kitetszik, hogy saját analízisével egyidőben – Jung biztatására – Kerényi maga is elkezdett terapeutaként működni. Arról, hogy ez pontosan mit jelentett, keveset lehet tudni. Junghoz írt leveleiből az látható, hogy analitikusi tevékenysége nem csupán véletlenszerű és epizodikus volt, s szorgalmazta, hogy Jungnak eseteiről és „azokról az élményekről, amelyeket négy szemközt a legjobb megbeszélni”, beszámolhasson³³. A tervezett találkozók azonban Jung ekkor már törékeny egészségi állapota miatt nem mindig valósultak meg.³⁴

Kerényi kvázi terápiás tevékenysége különben nem volt előzmények nélküli. Mint korábban szó esett róla, jól ismerte, használta, sőt tanította is a Szondi-tesztet. Egy Szondihoz írt leveléből, azonban az is kiderül, hogy nem csupán felvette a tesztet az érdeklődőkkel, hanem – a teszteredményekre támaszkodva – konzultációkat is folytatott az illetőkkel.³⁵

³² Ezen túlmenően annak hosszát és menetét a rendelkezésre álló dokumentumok alapján biztonsággal rekonstruálni nem lehet. Minden jel szerint valamikor 1949 végén-1950 elején, Kerényi egzisztenciális helyzetének stabilizálódásával, lezárult. A szívélyes viszony fennmaradt, de ezt követően főként Kerényi könyveinek olasz kiadásáról leveleztek.

³³ Kerényi levele Junghoz, 1951. szeptember 20., ETH.

³⁴ Kerényi Junghoz, 1951. július 10., ETH.

³⁵ Lásd Szondi levele Kerényihez, 1945. 03. 11. és Kerényi levele Szondihoz, 1945. 03. 16., Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

Szondi kapcsolata C. G. Junggal és szellemi körével

Közismert, hogy Szondi saját irányzatát Freud és Jung iskolája közé helyezte el, ám mindmáig rejtély övezi ennek eredeti motívumait. Míg a pszichoanalízissel még medikusként kötött ismeretségéről bőven esik szó életrajzi visszatekintésében, s ennek nyomai tudományos publikációiban is jól követhetők, addig Jung neve csupán jóval később, az 1940-es évek elején tűnik fel. Az 1941-ben elkészült *Sorsanalízis*ben (1942) olvashatjuk először azt a formulát, mely életművében egyfajta toposzként, mindvégig és változatlanul fennmaradt: „A módszer [az ösztöndiagnosztika] arra csábított bennünket, hogy vele kísérleti úton a mélyléleknek éppen azt a rétegét világítsuk át, mely réteg helyileg, egyrészt az egyéni tudattalannal foglalkozó pszichoanalízis (Freud) szokott munkahelye alatt, másrészt a 'kollektív' tudattalan, az u.n. archetypussal foglalkozó komplex-pszichológia (Jung) munkaterülete fölött lelhető meg a tudattalanban. A mélylélektannak ez a rétege a családi gének rétege.” (uo. 9.). Hogy Szondi miként jutott el Junghez, arról se ő maga, se a későbbi Szondi-kutatás nem szól. Mint azt a disszertációban megkíséreltem felvázolni, minden valószínűség szerint Jacobi Jolán, majd Kerényi Károly lehetett ebben az esetben Szondi elsődleges inspirációs forrása. Persze nem zárhatjuk ki, hogy Szondi mintegy maga fedezte fel Jungot, ahogy a körébe tartozó vallástudósok és lelkészek is szóba jöhetnek, akik, ha nem is behatóan, de ismerték Jung munkásságát. Közülük kiemelkedik Noszlopi László, aki elsőként írt recenziót Jung *Típustanár*ról. Mindazonáltal Szondi munkáinak textuális elemzése az első feltevés mellett szól. Szondi Jung-recepciójában természetesen fordulatot hozott Svájcba költözése, a Jung-irodalom könnyen elérhetősége és a Jung-házaspárral és körükkel kialakult személyes kapcsolata.

Szondi munkásságának hatástörténeti háttérét valószínűleg csak a kontinenseken átívelő, igen kiterjedt kapcsolatrendszer feltérképezése révén lehetne pontosabban megrajzolni. Bizonyos, hogy annak fontos része volt Kerényi ismerősi köre, melybe ő barátját mindjárt Svájcba érkezését követően bevezette. A disszertáció annak egy kisebb, noha jelentős szegmensére, a Jung-körrel való érintkezésekre tér ki. Miután Kerényi megélhetését jórészt a Jung Intézetben végzett munkája és a szintén Jung révén elnyert Bollingen Alapítvány ösztöndíja biztosította, szinte természetes volt, hogy svájci barátai részben Jung munkatársai közül kerültek ki. Közéjük tartozott Hans Bänziger és Carl Alfred Meier³⁶, a Jung Intézet későbbi igazgatója, akik Szondiékkal is közeli barátságba kerültek. A „jungianusok” és „szondiánusok” között - a „két

³⁶ Kerényi Kornélia személyes közlése.

szekta” között, ahogy Kerényi ironikusan aposztrofálta a két társaságot (Kerényi és Brelich, 2020, 123.) – a személyes ismeretségek révén kezdetektől átjárás volt. Meier mint intézetigazgató, már 1952-ben felvetette, hogy Szondi előadást tartson náluk a sorsanalízisről. Hogy erre ténylegesen sor került-e, nincsenek adataink. Jacobi leveleiből azonban tudni lehet, hogy a Jung-tanítványok közül többen is megfordultak, s ő maga is részt vett és előadott Szondinak a pesti lakásszemináriumokra emlékeztető magánszemináriumain, ahol, miként azokat hirdette, „valamennyi pszichoterápiás irányzat” képviselőjét szívesen látta.³⁷

Ha Szondi kevésbé számontartott szellemi kapcsolataira gondolunk, külön említést érdemel az évente megrendezett nemzetközi Eranos konferencia, ahova a Szondi család Kerényit, aki ott rendszeres előadóként szerepelt, gyakran elkísérte. A fennmaradt magánlevelezésekből tudható, hogy Szondi közelebbi kapcsolatba került az akkor már Tel-Avivban élő jungi analitikus Erich Neumannal, az egzisztencialista vallásfilozófus Martin Buberrel, a vallástörténész Gerschom Scholemmel, és az Eranos találkozók szervezőjével, Olga Fröbe-Kapteyn-nel.

Emellett Szondit sajátos helyzete, úgymint a helyi szakmai csoportosulásokon való kívülrállása is szinte predesztinálta arra, hogy úgy a pszichoanalitikusok, mint a Jung körének tagjai személyes problémáikkal felkeressék. Oscar Forel, Oskar Pfister, Olga Fröbe-Kapteyn vagy éppen Jacobi Jolán bizonyosan közéjük tartozott.³⁸ A Szondival folytatott konzultációkról a magánlevelezésekben fennmaradt beszámolók még töredékességükben is egyedülálló betekintést nyújtanak a korabeli terápiás-önterápiás kísérletekbe, és Szondi munkamódszerébe.

Szondi és Jung személyes kapcsolata - Emma Jung és C. G. Jung levelei Szondihoz

Kerényi Magda visszaemlékezése szerint Szondi és Jung között szívélyes jó viszony volt, habár szorosabb kapcsolat nem szövődött közöttük (Bürgi-Mayer, 1996). A Szondi-hagyatékban fennmaradt néhány levél Emma Jungtól és C. G. Jungtól³⁹ ezt megerősíteni látszik. Ide tartozik, hogy törekeny fizikai állapota miatt a háborút követő években Jung már kevésbé járt el otthonról. Az 50-es évek első felére datált levelekből úgy tűnik, Szondinak több alkalma adódott Emma Junggal találkozni, aki példának okáért Kerényi intézeti előadásait – melyek a pesti egyetemi óráihoz hasonlóan, itt is eseményszámba mentek - rendszeresen látogatta.⁴⁰

³⁷ Jacobi levele Szondihoz, 1961. március 25., Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

³⁸ Ld. Szondi levelezése, Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

³⁹ Emma Jungtól csupán egyetlen, C. G. Jungtól három levél maradt fenn, jelenleg a zürichi Stiftung Szondi-Institutban található.

⁴⁰ Kerényi levelében Szondinak megemlíti, hogy előadásaira Emma Jung is eljár, „aki azonban sok tekintetben önállóan is messze előretutott a férje által megkezdett úton”. 1944. december 16., DLA, Marbach.

Emma Jung leveléből, melyben megköszöni Szondinak a részére eljuttatott írását, kiderül, hogy hallomásból már ismerték működését.⁴¹ Emma Jung volt az, aki közvetítette férjéhez Szondi kérését, hogy tanulmányával járuljon hozzá a mélypszichológiai irányzatokat bemutató kötetéhez.⁴² A feladatnak, mint Jung válaszul írta, ugyan előrehaladott kora és a korlátozott teljesítőképessége miatt nem tud megfelelni, készséggel ajánl maga helyett egy erre alkalmas személyt. Egyúttal kérdezi, hogy esetleg októberben „prezentálhatná-e magát vizsgálati alanyként”, mondván, hogy „már régóta szerettem volna az Ön módszerét saját megfigyelésből megismerni”.⁴³ Sajnálatosan arról, vajon a találkozó létrejött-e, nem lehet tudni.

Néhány évvel később, az Eranos találkozón azonban alkalmuk volt hosszabb időt egymás társaságában tölteni (Bürgi-Mayer, 1996, 110.). Hazatérve Szondi mindjárt elküldi egy kis összefoglaló tanulmányát Jungnak, aki köszönő levelét így zárja: „fogadja a leglelkötelezettebb hálámat annak a cikkének az átküldéséért, ami a sorspszichológiáról szól. Örülök ennek az áttekintésnek, mert az én koromban már különös megterheléssel jár, ha az embernek egy új tudományterületre kell beledolgoznia magát. Asconai találkozásunk kellemes emlékével maradok az ön alázatos szolgája [...]”⁴⁴

Jung reprezentációja Szondi írásaiban 1944 után

Minden jel szerint Jung el is olvasta Szondi munkáját, sőt, alkalomadtán hivatkozott az *Experimentelle Triebdiagnostikra* és a *Triebpathologiera* (Jung, 1975, 239.).

Szondi a maga részéről – az 1940-es évek elején sokszorosított előadásszövegeitől számítva az utolsó írásokig - következetesen említést tett Jung egyes teóriáinak saját elméletképzésére gyakorolt hatásáról. Ide tartozott a kollektív tudattalan családi tudattalan rétege, az infláció, a *participation mystic* fogalma, a pszichés folyamatok Silberer-Maeder-Jung nevéhez kapcsolódó jövőre irányuló prospektív funkciója, a szimbólumok és álmok megközelítése (lásd még Gyöngyössiné, 1990, 2001). A svájci emigrációban publikált munkáiban is fennmaradt a sorsanalízis korábban említett pozícionálása, ahogy a három irányzatot összevető egymást követő fejezetek is. Emellett érthető módon kibővült a hivatkozott Jung-munkák száma, s hozzájuk társult más, a Jung-körbe tartozó szerző is.

⁴¹ Emma Jung levele Szondihoz, 1952. március 15., Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

⁴² *Heilwege der Tiefenpsychologie*, Bern, Hans Huber, 1956. A kötetben a következő irányzatok képviseltetik magukat: freudi pszichoanalízis (H. Meng), Jung analitikus pszichológiája (K. Binswanger), Szondi sorsanalízise (Szondi), Adler individuálpszichológiája (A. Müller), csoportterápia (H. von Schrotter), vallásos pszichoterápia (A. Maeder).

⁴³ Jung levele Szondihoz, 1952. július 24., Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

⁴⁴ Jung levele Szondihoz, 1955. február 7., Stiftung Szondi-Institut, Zürich.

Azonban a Szondi részéről megemlítettekén kívül számos olyan további koncepció is fedezhető Szondi elméletében, melyek legalábbis párhuzamba vonhatók Jung nézeteivel. A svájci időszakban részletesen kidolgozott, Szondi elméletképzése szempontjából centrális fogalmak bevezetésével, mint a „szellem”, a „hitfunkció”, a Pontifex-én avagy pontifex *oppositorum*, igen közel kerül Jung filozófiai és pszichológiai elgondolásaihoz, sőt, adott esetben szóhasználatához is. A Szondiéval rokon jungi fogalom, mint például a *Selbst*, mely a „magasan funkcionáló” Pontifex-énhez vagy *pontifex oppositorum*-hoz hasonlóan az ellentéteket egyesítő teljes személyiséget avagy *coincidencia oppositorum*-ot jelöli, vagy a transzcendens funkció, mely Szondi transzcendencia én-funkciójához hasonlóan a tudatos-tudattalan közötti átjárást, ill. Jung esetében, az ellentétek feloldását is biztosítja, egyaránt szerepel a Szondi által legtöbbször idézett, 1921-ben megjelent *Lélektani típusok*-ban (1921), melyre már 1942-ben is hivatkozott. Talán még a szövegek részletekbe menő filológiai összevetése révén is nehéz lenne eldönteni, vajon pusztán a közös szellemi hagyományból eredő, egymástól függetlenül előálló koincidenziáról, paralelizmusról van-e szó, vagy pedig Szondi esetenként Jung gondolati törekvéseiből is merítette inspirációt.

Akárhogyan is volt, biztonsággal állíthatjuk, hogy Szondi mindvégig komoly figyelemmel tanulmányozta Jung munkáit. Könyvtárában⁴⁵ ugyanis szinte hiánytalanul szerepeltek a korabeli Jung-kötetek, melyek belső fedőlapjára a nevét ráírta, a szövegeket pedig jellegzetesen erőteljes kiemeléseivel és széljegyzeteivel sűrűn annotálta.

Konklúziók

Hosszú életműve során Jung számtalan, nem ritkán egymással ütköző kulturális, tudományos-tudományfilozófiai trendekhez és diskurzusokhoz kapcsolódott, és maga is rendkívül széles spektrumban fejtette ki hatását. Életműve sokszínűsége, összetettsége, olykor ellentmondásossága nemzetközi recepciójában is tükröződik. Jung hatása olyan egymástól távoli területeken jelenik meg, mint „az akadémikus pszichológia, pszichiátria és pszichoterápia, a hétköznapi pszichológia és a New Age pszichológia” (Shamdasani 2003, 3.). A magyar történelem olykor viharos fordulatai mellett ez a heterogentiás is hozzájárult ahhoz, hogy Jung munkásságának egyes vonulatai az 1948 előtti Magyarországon eltérő hatástörténeti dimenziókban jelennek meg. A pszichológia területéhez közelálló szakmai köröket tekintve Jung térnyerésének a következő főbb irányait azonosítottam.

⁴⁵ Szondi könyvtára a zürichi Stiftung Szondi-Institut-ban van elhelyezve.

(1) Gondolatrendszerének azon elemei - a skizofrénia gyógyítása terén elért eredményei, a szóasszociációs kísérletek és legfőképpen tipológiája -, melyek szervesen illeszkedtek a korszak főáramához tartozó kutatásokhoz, nálunk is gyorsan megjelentek, és tartósan beépültek az akadémikus pszichiátria, pszichológia és bölcsészet kánonjába. Elképzelhetetlen lett volna például az, hogy egy tipológiával vagy karakterológiával foglalkozó korabeli munka ne hivatkozott volna Jung-ra. Emellett az extravertió-introvertió fogalma a társtudományokban is megjelent, mi több, a közbeszéd részévé vált. Tudatelmélete, különös tekintettel a kollektív tudattalan és az archetípus koncepciójára – Freud tudatelméletéhez hasonlóan – a tudományos diskurzus fontos témáját képezte. Azonban a fent említett elemek átvételére az is jellemző volt, hogy szinte függetlenedtek a jungi *oeuvre* kontextusától, és emiatt gyakran eltorzultak, elveszítették az eredeti, mélyebb jelentésüket. A magyar Jung-recepció azonban itt nem tért el a nemzetközi gyakorlattól.

(2) Az egyházi körök Jung-recepciója szintén a nemzetközi trendeket követte, vagyis tükrözte a kereszténységen belüli konzervatív és reformpárti megosztottságot. Megpróbáltam ugyanakkor megmutatni, hogy a kor azon szereplői, akik Junggal (pl. Viszkok Lajos) vagy Jacobival (Noszlopi László, Zemplén György, Ervin Gábor) személyes kapcsolatba kerültek, természetesen pozitívabban ítélték meg nézeteit.

(3) A pedagógia hazai képviselői az 1920-as évek második felétől kezdődően számontartották Jungot. Ennek háttérében megint csak a reformpedagógiai konferenciákon szövődő személyes ismeretségek álltak, e konferenciáknak ugyanis Jung a kezdetektől rendszeres szereplője volt.

(4) A Jung-recepció egy legfontosabb bölcsészeti vonatkozása a néprajz és a klasszika-filológia területén megjelenő hatás.⁴⁶ A 40-es évek második felétől megszorodó Jung-hivatkozások eredete jól beazonosítható: egyrészt a Kerényi-Jung együttműködés, másrészt a Kerényivel való személyes ismeretség.

(5) Végül fontos mozzanat a Jung-recepció és a freudi, valamint más pszichoanalitikus irányzatok kapcsolata. A szaklapok Jungot eleinte szóasszociációs kísérletei kapcsán említik, tehát a Freuddal való találkozást megelőzően. Miután azonban néhány évre meghatározó szerepet vállalt a pszichoanalitikus mozgalomban, Jung neve egy időre összefonódott a freudi pszichoanalízissel. A szakításukat megelőzően a szakmai források és a szélesebb közönség Jungot Freud szövetségeseként és vele *egyenértékű* munkatársként, az elválást követően pedig az *egyik*

⁴⁶ Ezt megelőzően a néprajzi munkákban elsősorban a tipológia kapcsán említik Jungot (pl. Tomori, 1936).

pszichoanalitikus iskola Freudtól magát függetlenítő képviselőjeként említik. Fontos látni, hogy a nem-pszichoanalitikus körökben nem a Freud által meghúzott demarkációs vonalra tekintettel, a hivatalos pszichoanalitikus történetírás szempontjainak megfelelően történik meg Jung elhelyezése. Ezekben a körökben Freud, Adler és Jung általában együtt említődik legyen szó akár a szaklapokról, akár a napisajtóról. Ehhez az adlerista és stekelista tudománypolitika is hozzájárult, ami megpróbálta minél jobb helyzetbe hozni a „disszidens” irányzatokat. Ha pedig a három iskolát nem-pszichoanalitikus szerzők hasonlították össze, akkor jellemzően inkább Jung (vö. *Lélektani típusok*) definíciójához, vagy a stekelisták önmeghatározásához igazodnak, semmint Freud értékeléséhez, ahogyan az megjelenik például *A pszichoanalitikai mozgalom történetében*. Ez azt jelenti, hogy Jung pszichológiáját az adleri és a freudi, vagy a stekeli és a freudi lélektan szintéziseként mutatják be. Kutatásaim így megerősítik Friedrich megállapítását, aki szerint a korabeli köztudatban - és tegyük hozzá, a tágabb szakmai köztudatban - élő kép a disszidens irányzatokról „nem egyezett a pszichoanalízis hivatalos szerveinek pszichoanalitikus-definíciójával” (Friedrich, 2018, 138.). További kutatások tárgyát képezheti a Freud-Adler-Jung triász recepciótörténetének és egymásra gyakorolt hatástörténetek rekonstruálása. Ezek a történetek Freudnak és Jungnak a disszertációban tárgyalt munkáiból indulnak ki. Későbbi alakulásuk azonban egyre inkább a pszichoanalitikus ortodoxia hatását tükrözi. Ezért fontos, hogy az 50-es évektől kezdődően a pszichoanalízis konzervatív vonalával szembehelyezkedő pszichoanalitikus szerzők pszichoanalízis-történetükben (Thompson, 1950; Szondi, 1956; Alexander, 1966) egy-egy fejezetet szentelnek a disszidens iskolák alapítóinak. A Freud-Adler-Jung vonulat pszichológiatörténeti kodifikációjához például jelentősen hozzájárult Henri Ellenbergernek, Szondi jóbarátjának *The Discovery of the Unconscious* (1970) nagyhatású munkája. A sajtóban ennek humoros oldalával is találkozhatunk. Már-már szlogenné vált, hogy „azt Freud, vagy Jung, vagy Adler hivatott megállapítani és nem mi” – és ilyenkor olyasmire kell gondolni, „amelyek gyökere a tudatalatti rétegeibe nyúl le” (Sebestyén, 1942, 218.).

A 30-as évek nyilvános forrásainak alapján azt bizonyítottam, hogy Jung neve a művelt nagyközönség előtt ismert volt, s egyes tőle származó fogalmak, mint például a komplexus, az intraverzió- extroverzió, az archetípus a magyar közbeszéd részévé váltak. Reprezentatív *Az Est Hármaskönyve*, a kortárs filozófiai fejleményeiről adott tömör, máskülönben széles áttekintése, ami a pszichológia témakörére térve mondanivalóját így kezdte: „A lélektan legnépszerűbb nevei: Freud, Adler, Jung“ (sz. n., 1936, 141.).

A fentiek ellenére Jung tágabb életműve és az analitikus terápia irányzata kevésbé tudott hazánkban megjelenni. Ennek legfőbb okai a következők voltak. Először is Freuddal szemben Jung nem törekedett iskolaalapításra, és alig tett erőfeszítéseket arra, hogy irányzatát mozgalom

formájában propagálja. Az 1916-ban létrehozott zürichi Pszichológiai Klub, vagy az 1948-ban megalapított Jung Intézet nem Jung, hanem Jung munkatársai, nem utolsósorban Jacobi Jolán erőfeszítéseinek volt köszönhető. A disszertációban amellett érveltem, hogy a magyar Jung-recepció főszereplője Jacobi Jolán volt. Jacobi előtt sem Jung, sem Jung-tanítvány nem adott elő nálunk, ezzel szemben Freud, később Anna Freud, Adler és Stekel is megfordult legalább egyszer Budapesten. A toborzást megnehezítette a földrajzi távolság, és részben a kulturális távolság is. Az is szerepet játszott, hogy Jung 1909-ben állását a Burghölzli Klinikán feladta, és ezután már semmiféle tudományos intézményhez nem kapcsolódott főállásban. Ugyancsak akadály volt Jung megismerésének, hogy az 1921-ben kiadott *Lélektani típusokat* követően csak a 20-as évek végétől kezdődően jelentek meg fontosabb munkái. Ezek azonban szűkölködtek a pszichoterápiás gyakorlatban jól hasznosítható esetbemutató munkákban. Ezen írások alapján nehéz volt képet alkotni Jung terápiás megközelítéséről. Végül az sem segítette Jung térnyerését, hogy hiányoztak a munkásságát bemutató összefoglaló munkák. Ebből a szempontból is Jacobi a kulcsszereplő, aki az első ilyen bevezetést elkészíti. Jacobi könyve rövid időn belül több kiadást megélt és számos nyelvre lefordították (Kerényi és Brelich, 2021).

A disszertáció egyik fontos végkövetkeztetése így hangzik: annak oka, hogy Jung terápiás irányzata Adler és Stekel iskolájához képest itthon nehezebben honosodott meg, nem elsősorban a pszichoanalitikus ellenpropaganda volt - bár ennek is szerepe lehetett benne -, hanem *a személyes összeköttetések hiánya*. Ahol a személyes kapcsolatok kialakultak – például a vallásfilozófusokkal vagy a reformpedagógusokkal - ott Jung recepciója azonnal kedvező fordulatot vett. A disszertáció centrális állítása az, hogy a korabeli forrásokból világosan látszik, hogy e tekintetben Jung közvetlen tanítványának, Jacobi Jolánnak a fellépése döntő szerepet játszott. Jacobi a már meglévő széleskörű kapcsolati rendszerét felhasználva már a 20-as évek végétől kezdődően népszerűsítette Jung nézeteit Magyarországon. A korábbinál hitelesebb képet alakított ki Jung nézeteiről, és a 30-as évek végén, 40-es évek elején Pesten tartott ismeretterjesztő előadásai áttörést hoztak Jung hazai térnyerésében. Jacobi disszeminációs erőfeszítésének, ambícióinak, kiemelkedő társas hatékonyságának eredményeként beindult a „hálózatosság”. Döntő mozzanat volt Kerényi Károly, Szondi Lipót és Harkai Schiller Pál megnyerése. Hármójuk rendkívül tág, a különböző politikai és intellektuális frontokon átívelő kapcsolatrendszere és hatása révén Jung munkássága eljuthatott a korabeli intelligencia legszélesebb rétegeihez.

Figyelembe véve Jacobi Jung iránti elkötelezettségét és a rá jellemző céltudatosságot, valamint a hazai szakemberek részéről a jungi analízis iránt felélénkült érdeklődést, a 40-es évek elején komoly esély volt egy, az analitikus pszichológiát felkaroló társaság megalakulására. Ennek reménye a zsidóüldözések, majd a kommunista diktatúra miatt hosszú évtizedekre elszállt.

Pléh Csaba (1998) a magyar pszichológia történetéről szólva hagyománymegszakadásokról beszél. Az analitikus pszichológia prominens képviselőinek többsége emigrációba kényszerült, vagy a holokauszt áldozata lett. Az itthon maradt szimpatizánsok közül sokan állásukat veszítették és kiszorultak a hivatalos szellemi életből. Jung irányzata azonban, hogy Mérei pszichoanalízissel kapcsolatos megjegyzését használjuk, „a katakombákba szorulva” tovább élt. Ez adhat magyarázatot arra, hogy a Pszichiátriai Társaság munkacsoportjaként az elsők között alakult meg a Komplex-pszichoterápiás Munkacsoport 1980-ban, noha - szemben más pszichoanalitikus gyökerű irányzattal – a jungi pszichológia nem rendelkezett a háború előtt itthoni egyesülettel.

A disszertációban másodlagos források híján csupán főbb vonalaiban tudtam felrajzolni az 1948-as politikai fordulatot megelőző magyarországi Jung-recepciót. A disszertációban elkülönített recepció dimenziók alapján többféle irányban lehet majd elindulni. Az elsődleges források, a levéltári kutatások továbbra is kulcsszerepet kell hogy játszanak. Jung hazai befogadása ugyanis – mint arra a disszertációban erre rámutattam - jórészt informális kapcsolati hálózatokon keresztül történt. A korabeli publikációkban azonosítható hatástörténeti epizódok ezek ismerete nélkül megbízhatóan aligha értelmezhetők. A Jung-recepció tanulmányozása arra figyelmeztet – s ez más pszichoanalitikus iskolák esetében is releváns lehet -, hogy ez a hatástörténet nem ragadható meg csupán egy-egy szempontot kiragadva – legyen szó akár politikai beállítottságról, akár pszichoanalitikus ellenpropagandáról, akár „piaci” helyzetről. Számos, időben is változó, egymással gyakran interferáló elem konstellációját érdemes szem előtt tartani.

A Tézisekben felhasznált irodalom

Alexander, I. E. (1990). *Personology. Method and Content in Personality Assessment and Psychobiography*. Durham and London: Duke University Press.

Bókay A. (1991). Sorsfordulók a pszichoanalízisben: Az 1924-es Rank-vita mint a közép-európai hermeneutikus pszichoanalízis önállósodásának kezdete. *Thalassa*, 2(1): 25–43.

Bürgi-Meyer, K. (1996). Emlékezés a Szondi-családra. Interjú Kerényi Magdával. *Thalassa*, 2:105–117.

Csanak, D. (szerk.) (1998). *Fülep Lajos levelezése IV*. Budapest: MTA Könyvtára-MTA Művészettörténeti Kutató Intézete.

Dömötör T. (1987). *Táltosok Pest-Budán és környékén*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Ferenczi S. – Jones, J. – Groddeck, G. (2010). *Ferenczi Sándor levelezése Ernest Jonesszal és Georg Groddeckkal*. Szerk. Erős Ferenc, Kovács Anna, Székács Judit közreműködésével. Budapest: Thalassa Alapítvány – Imágó Egyesület.

Ferenczi S. (1930). A relaxáció elve és a neokatarzis. Ford. Kertész Tivadarné. In: *Uő, Technikai írások (1921-33)* (71–86). Budapest: Animula, 1997.

Ferenczi S. (1996). *Klinikai napló 1932*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Focher L. (1934). Heun E.: Az egyéniség és a közösség szerepe. (Könyvismertetés). *Budapesti Orvosi Újság*, 32(15): 345-346.

Focher L. (1935). Stekel, Adler, Jung és Frank lélektana. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 8(2): 25-33.

Freud, S. (1914). A pszichoanalitikai mozgalom történetéhez. In: *Sigmund Freud művei I. Önéletrajzi írások* (65–117). Budapest: Cserépfalvi, 1993.

Czoniczer G. (1945). Orvoscépzés és lélekelemzés. *Orvosok Lapja*, 1(4): 218-224.

Gyöngyösiné Kiss E. (1990). A sorsanalízis helye a mélylélektanban. In: *PMMF Tudományos Közleményei*, Pécs, 114–116.

Gyöngyösiné Kiss E. (2001). Szondi Lipót sorsanalízise. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 56(1):13–34.

Hakl, H. T. (2013). *Eranos: An Alternative Intellectual History of the Twentieth Century*. Bristol: Equinox.

Harmat, P. (1994). *Freud, Ferenczi és a pszichoanalízis budapesti iskolája*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó.

Hárs Gy. P. (2018). Jung és a szimbólumai – egy történet és egyes következményei. *Kaleidoscope*, 9(17): 310–325.

Hárs György Péter (2019). Carl Gustav Jung magyarországi fogadtatása. *Műhely*, 42(3): 39-58.

Hogenson, G. B. (1983). *Jung's Struggle with Freud*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.

Jung, C. G. (1921): *A lélektani típusok általános leírása*. Budapest: Scolar, 2010.

Jung, C. G. (1975). *Structure and Dynamics of the Psyche*. Princeton, N.Y.: Princeton University Press.

Jung, C. G. (2009). *The Red Book. Liber Novus*. Ed. by Sonu Shamdasani. Trans. Mark Kyburz, John Peck, and Sonu Shamdasani. New York: W. W. Norton & Company.

Károly K., Brelich A. (2020). *Az elysioni aszfodéloszok közt. Kerényi Károly és Angelo Brelich levelezése 1935-1959*. Szerk.: Valero, S., Nagy A., Varsányi, O. Budapest: L'Harmattan.

Kecskés P. (1936). Lélektan. *Bölcseleti Közlemények*, 2: 89-103.

Kemény F. (1932). Nevelők nevelése. *Néptanítók Lapja*, 65(18): 725.

Kerényi K. (1930). Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás (37–53)*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1935). Antik vallás és valláspszichológia. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1984a). *Hallhatatlanság és Apollón-vallás*. Budapest: Magvető Kiadó.

Kirsch, T. B. (2014). Jung/James Kirsch correspondence. *International Journal of Jungian Studies*, 6(3): 254–260.

Kocziszky É. (1987). A mitológus Kerényi Károly. *Valóság*, 30(7):84–99.

Kulcsár I. (1939). Elmebetegek psychotherapiájának értéke és veszedelmei. Budapest

Székesfőváros Szent János közkórháza elme- és idegosztályának közleménye. *Orvosi Hetilap*, 83(4): 78-82.

Mann, T. – Kerényi K. (1988). *Beszélgetések levélben*. Budapest: Gondolat.

Narancsik G. (2021). „Freud nem az apám” Carl Gustav Jung és Emma Jung levelei Ferenczi Sándorhoz. *Imágó Budapest*, 10(3): 93-117.

Narancsik G. (2022). Brelich in Fate Analysis. The Angelo Brelich-Leopold Szondi Relationship in the Light of Letters. *Historia Religionum*, 14: 125-139.

Németh L. (1941). A teremtő lélek tudománya. (Jung és Kerényi könyvéről). *Híd*, máj. 27. 22.

Noszlopi (1944). Tudat és tudattalan. A Magyar Filozófiai Társaság vitaülése 1943. október 12-én (Marosi Náday István, Harkai Schiller Pál, Zemplén György és Báró Brandenstein Béla hozzászólásaival). *Athenaeum*, 30(1-2): 3-55.

Pátzayné Liebermann L. (1942). Paracelsica / Jung, C. G. (Könyvismertetés). *Magyar Pszichológiai Szemle*, 15(1-4): 124-126.

Petz Á. (1943). Világnézet és C. G. Jung lélektana. (Kritikai megfontolások Jacobi Jolán: Die Psychologie von C. G. Jung című munkája kapcsán.) *Bölcseleti Közlemények*, 9: 125-147.

Pléh Cs. (1998): Hagyomány és újítás a pszichológiában: tanulmányok. Budapest: Balassi.

Pléh Cs. (2005). The Catholic Tradition at the beginnings of Hungarian Psychology: Harkai, Dienes, Schütz. *Hungarian Studies*, 9(1): 187-197.

Róheim G. (1917). A kazár nagyfejedelem és a turul-monda. *Ethnographia*, 28(1): 58-82.

Róheim G. (1918). Psychoanalysis és ethnologia. *Ethnographia*, 29(1): 49-90.

Rudnytsky, P. (2011). Rescuing Psychoanalysis from Freud. The Common Project of Stekel, Jung and Ferenczi. In: Uő, *Rescuing Psychoanalysis from Freud. And Other Essays in Revision* (31–72). London: Karnac.

Schütz A. (1916a). Kiemelkedő szótársítások. Aquinói Szent Tamás Társaság 1916. jan. 26.-i Felolvasó ülés. *Religio*, 2: 143-145.

Schütz A. (1916b): Kiemelkedő szótársítások. Aquinói Szent Tamás Társaság 1916. jan. 26.-i Felolvasó ülés 1916. január 26-án. *Religio*, 3: 203-332.

Sebestyén K. (1942). Széljegyzetek egy önéletrajzhoz. *Budapesti Szemle*, 263(779): 211-

Shamdasani, S. (2003). *Jung and the Making of Modern Psychology: The dream of a Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shamdasani, S. (2012). Introduction. In: C. G. Jung, *Jung contra Freud. The 1912 New York Lectures on the Theory of Psychoanalysis* (vii–xxi). Princeton: Princeton University Press.

Sz. n. (1936). Barangolás a dzsungelben. *Az Est hármaskönyve*, 141-143.

Szilágyi J. Gy. (1982). *Paradigmák*. Budapest: Magvető Kiadó.

Szilágyi J. Gy. (2018). *Örvények fölé épülő harmónia. I. Tudományban élni*, Budapest: Gondolat, Szépművészeti Múzeum.

Szilágyi V. (1957). C. G. Jung „komplex-pszichológiájának” világnézeti alapjai. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1(2–4):305-334.

Szondi L. (1942). *Sorselemzés*. Kézirat

Tarcsay I. (1940). Jacobi J.: Die Psychologie von C. G. Jung, Zürich, 1940. Rascher Verlag. (Könyvismertetés) *Magyar Pszichológiai Szemle*, 13(1-4): 145-146.

Viszok L. (1933). *A modern pszichoterápia főirányai. (Freud, Adler, Jung.)*. Az Evangélikus Teológusok Ifjúsági Körének kiadása

A disszertáció témájában megjelent hazai és nemzetközi publikációk:

Szondi Lipót és Szilasi Vilmos barátsága a levelezések tükrében. *Szondi filozófiai forrásaihoz*. In: Csókási K., Teleki Sz. Á. (szerk.): *Sorsunk – jelenünk. Tanulmányok Prof. Dr. Kiss Enikő Csilla köszöntésére*. 2022, Budapest: Akadémiai Kiadó.

Brelich in Fate Analysis. The Angelo Brelich-Leopold Szondi Relationship in the Light of Letters. *Historia Religionum*, 2022, 14: 125-139.

„Freud nem az apám” Carl Gustav Jung és Emma Jung levelei Ferenczi Sándorhoz. *Imágó Budapest*, 2021, 10(3): 93-117.

Carl Gustav Jung és Emma Jung levelei Ferenczi Sándorhoz (forráskiadás). 2021, *Imágó Budapest*, 10(3): 93-117.

Narancsik G., Reinhardt M. „Eltörött a magyar korsó, s száz cserepe százfelé vetődött”. Szondi Lipót pszichoanalitikus kapcsolatai levelezése tükrében. *Lélekelemzés*, 2020, 15(1): 115-144.

Narancsik G., Reinhardt M.: Szondi Lipót levelezéséből II. - 1950 – 1959: Szondi-workerek a nagyvilágban. 2019, *Lélekelemzés*, 1 (15):.

Narancsik G., Reinhardt M. (2019): Szondi Lipót levelezéséből I. 1945 – 1949: Remények és kétségek. *Lélekelemzés*, 14 (1):51-82.

Sors és mítosz. Kerényi Károly kapcsolata Szondi Lipóttal és C. G. Junggal a 30-as és 40-es években. *Imágó Budapest*, 2018, 7 (1): 48-89.

„Sejtésem élet és halál kérdésében mindig megsegített” Szondi Lipót egy kiadatlan levele. *Lélekelemzés*, 2018, 13(1):69-90.

Freud szelleme Jung Vörös könyvében (bővített változat). In: Kőváry Zoltán (szerk.): *Alkotás és élettörténet - Pszichobiográfia a kreativitáskutatásban*. L'Harmattan Kft., Budapest, 2018.

Jung mandalái és az Eranos köre. *Keréknyomok*, 2015, (9):99-112.

Freud szelleme Jung Vörös könyvében. *Imágó Budapest*, 2015, 4(1): 93-112.

A disszertáció témájában elhangzott hazai és nemzetközi konferencia-előadások:

"Életemben sorsszerű alakká lett"- C. G. Jung magyarországi kapcsolatai. MAPE Koronkai Bertalan emlékkonferencia, 2020.

Szondi Lipót pszichoanalitikus kapcsolatai az emigráció éveiben. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciája, Budapest, 2019.

A pszichoanalitikus mozgalom schízisei - Freud és Jung, freudiánusok és jungiánusok. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciája, Budapest, 2018.

Mű és mítosz. Magyar Pszichológiai Társaság XXVII. Országos Tudományos Nagygyűlése, 2018.

Jung magyarországi recepciójához - C.G. Jung, Kerényi Károly és Szondi Lipót

kapcsolata. C. G. Jung Komplex pszichoterápiás Egyesület konferenciája, 2018.

Jung, Freud, antiszemitizmus és a posztjungianus közösség. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciája, Budapest, 2017.

Az aktív imagináció terápia alkalmazása. C. G. Jung Komplex pszichoterápiás Egyesület konferenciája, 2017.

Jung aktív imaginációs módszerének élettörténeti összefüggései. Magyar Pszichológiai Társaság XXVI. Országos Tudományos Nagygyűlése, 2016.

Jung interdiszciplináris tervezete és az Eranos köre. Magyar Pszichológiai Társaság XXV. Országos Tudományos Nagygyűlése, 2015.

Freud vagy Flournoy? Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciája, Budapest, 2014.

Jung, Freud, antiszemitizmus és a posztjungianus közösség, Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia, Pécs, 2014. július 16.

Freud Jung Vörös könyvében. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciája, Budapest, 2013.

A jungi örökség árnyai. C.G. Jung Komplex Pszichoterápiás Egyesület és a Kenézy Kórház Pszichiátriai Osztály Pszichoterápiás Részleg Konferenciája, 2012.

Mundus Imaginalis. C. G. Jung Vörös könyve. Carl Gustav Jung emlékkonferencia, 2011.

Jung Odüsszeája. A Vörös Könyv avagy Liber Novus. C.G. Jung Komplex-pszichoterápiás Egyesület konferenciája, 2010.

C. G. Jung Vörös Könyve. Pszichiátriai Vándorgyűlés, 2010.

Keresztutak. M. Buber és C. G. Jung kapcsolata a levelezésük tükrében. C. G. Jung Komplex pszichoterápiás Egyesület Tudományos Konferenciája, 2009.

Keleti expedíció. C. G. Jung kelet-képe. Kelet-Nyugat Kutatóintézet Házi- konferenciája, 2009. nov. 28.

